BÂYEZİDİ-BİSTAMİ

Birinci hicri yüzyılın ve Birinci tabakada bulunan
Ariflerin Sultanı

Y a z a n :

MUSTAFA HİKMET GÜLERMAN

İ N K I L Â P   K İ T A B E V İ
İstanbul, Ankara Caddesi No. 95

ÖNSÖZ

Sayın okuyucularımın kıymetli nazarlarına arz etmek cesaretini göstereceğim bu eser; İslâmın tasavvuf âleminde tanıdığı büyük mütesavvıf ve hak dostlarından olan (Bayezidi - Bistami) yi, başka vasıtalara hacet bırakmadan öğrenmeye vesile olacaktır.

Bayezid hazretlerinin büyük bir veli olduğu kadarda, hakkında hemen hiç bir şey bilinmez vaziyette olduğu İslâm ansiklopedisinde yazılıdır. Bundan dolayı müşarünileyh hakkında bilgi edinmek isteyen meraklı kimseler için çok zaman kaybı ve çok müşkülleri göze aldırmak mecburiyeti karşısında kalınacağını düşünerek bunu şahsen yenmek ve böylece bir hizmette bulunmak istedim. Bu istek, kendisini beyan sadedinde benden ziyade Bayezid hazretlerine aittir. Ben vasıtayım. Asıl isteğin ondan geldiğini sezen dostalrım için bu itirafın yerinde olacağı kanaatindeyim.

Bistami hazretleri hakkında eski hal tercümesi yazarları çok az bilgi vermektedirler. Buna mukabil okuyacak olanlar bu eserde her yerdekinden daha fazla bilgi edinmek imkânını bulacaklardır. Kendisinden bahsedeceğimiz, an'asil Bistamlı olan Bayezid'dir. Yoksa Bistami, Bistamın [Şahrüt] kariyesinde doğan ve bunun için kendisine [Bestami] namı verilen ve tahsilini Heratta yapmış olan zat değildir. Sonra yine Kahirede ve Bursada yaşamış olup Bursa'da vefat etmiş bulunan Antakyalı Bayezit ile de bu zatın karıştırılmaması lüzumunu ayrıca belirtmek isterim.

Zira; Bursa'da Bistami hazretlerine ait diye anılan makam orada kabri bulunan Antakyalı Bayezide aittir. Bu zat da mutasavvıflardandır. Kendisi 858 hicri tarihinde Bursada vefat etmiştir. Böylece adları biribirine benziyen bu zatları ayırt etmek icap etmektedir.

[Bâyezidi Bistami] hazretlerini, okuyanlarına takdim eden bu naçiz eser uzun bir tetkikin mahsulü olduğundan içindekile-

rin hakikata yakın bulunacağı ve buna binaen faideli olacağını zannediyorum.

(Allâhü-veliyüttevfik ve Hüvenimerrefi.)

Tevfik Allahtandır! 2 Ocak 1956

Mustafa Hikmet Gülerman

— B —

BİSTAMÎ HAZRETLERİNİN ŞAHSİYETİ VE HAYATI:

(Bayezidi - Bistami) irfan sahibi İslâm mutasavvıflarının büyüklerindendir. Sultanülârifin (Bayezidi Bistamî) kuddise - sırrahül'âli hazretlerinin adı: (Tayfur bin İsâbin Adem - bin Seruşan) dır. Bâyezidi Bistami (kuddise - sırrehülâli) Hz. lerinin ismi şerifleri, (İbni cevzi ve arifi cami) nin rivayetlerine göre alınmıştır. Bu hususta (İbni - Halekân), (Tayfur bin İsa - bin Adem - bin İsa - bin Ali) diye zabt etmiştir Fakat kanaatimce yukarda metin dahilindeki isim daha doğrudur. Bu suretle cedleri bulunan Seruşan, İslâm olmazdan evvel kıymet ve itibar sahibi âlicenap bir zat olup, aslen mecusî idi. Yani din akidelerine göre, ateşe tapanlar arasında bulunuyordu. Bu zat, tarihî simalardan (Ebu İbrahim Arne) nin oğlu ile sevişir, musahebe eder, görüşürdü. Bir gün babası oğluna bu muhabbet ve musahebenin sebebini soruyor. O da Seruşan için ahlâkı güzel misafir sever, cömert ve mert bir zattır, diye cevap veriyor. Bunun üzerine Ebu Arne, oğluna: «Seruşana söyle, kendisiyle görüşmek istiyorum,» der. Seruşan ise üstün bir saygı ile kendisini kabul edeceğini söyler ve mükemmel bir ziyafet tertib eder Sofra hazır olunca, Ebu İbrahim Arne Seruşana: «Bir teklifim vardır. Sizden kabulünü rica edeceğim. İs'af olunmadıkça yemeğinizi yiyemiyeceğim» demesi üzerine, Seruşan kabul edeceğini imâ ettiğinden: «Teklifim, İslâm dinini kabul etmenizdir!» der. Bunun üzerine Seruşan kendisini küfürden kurtaran mübarek şehadet cümlesini cehren söyleyerek islâmlığını ilân etmiştir. Seruşan, İslâm dini ile şereflendikten sonra Kur'anı azimüşşanı öğrenmiş ve ezberine almıştır. Seruşanın oğlu Adem ve onun da oğlu İsa, hazreti Bayezid'in pederi âlişanları olur. İsa dahi âlimler sohbetine rağbet eden yüksek sıfatlı bir zat

idi. Kendisi hac edip avdeti sırasında bağdan çıkan bir ırmağın suyunda bir elma görmüş ve alıp yarısını yemiş. Fakat sahibini bilmediği elmayı yediğine pişman olarak bağın kapısına varmış, bekçiden helâl edilmesini rica etmiş ise de bağın sahibi Şamda bulunmakla bekçiden helâl edemeyeceği cevabını almıştır. Bunun üzerine Şama giderek bağ sahibini bulmuş. Helâllık almak istemişse de, İsanın böylece hakka karşı olan ittikasını görmüş bulunan bağ sahibi: «Kör ve topal bir kızım vardır, onu nikâhla almadıkça hakkımı helâl etmem» dediğinden mecburen gönlünü huzura erdirmek için rıza göstererek kızını alıp yediği elmayı helâl getirmiştir. Kızı evine getirince kör ve topallığından Allahın iznile eser kalmadığını görmüştür.

İttikaya ait Kur'anı Kerimde buyurur: [İnnel müttakıyne fi mekamin emin.] Yani, kimdeki korku var o kimse emniyettedir, demektir. Buradaki korku; 1 — Biri Allahın emirlerine uygun hareket etmek maksadiyle, etmemiş gibi olmaktan doğan Hakkın azabına müstahak olmak korkusu ki, şer'idir. Bu herkeste olması lâzımgelen bir korkudur. Binaenaleyh umumidir.

2 — Diğeri, Hak Tealâ Hz. lerine yakın olanların korkusudur ki, bu da yakınlığın zeval bulması endişesidir. Bu korku batınî ve marifete tealluk eden bir korkudur. Umumi değil hâsdır. Cümle ehlullah'ın korkusu buradadır. Zira bir şeye uzak olmakta daima ona kavuşmak ümidi vardır. Yakın olunca da ayrılmak korkusu bu ümidin yerini alır. Ehlullah katında Allah için de böyledir. Allaha olan yakınlıklarının zeval bulabilmesinden daima tetikte olurlar ve korkuları da bu olur. Meşhur meseldir: «Kurbu sultan ateş-i Suzan» dedikleri bundan kalmadır. Çünkü ehlullahın ciğeri yakınlığın elinden daima yanıktır. Bu hususu beyan eder ehli hâlin dilinden söylenmiş farsça güzel bir kıt'a vardır:

Mihnet-i kurbû zi bu'di efzunest
Ciğer ez mihnet-i kurbüm hunest
Nist der bud-i haber ümid-i visâl
Hest der kurbü heme-bim zeval.

Kurbiyetin mihneti firkatten daha ziyadedir.
Ehli halin ciğeri kurbiyetin elinden pürhundur.
Uzaklıkta visal ümidinden başka bir şey yoktur.
Kurbiyetin ise zeval korkusu vardır.

İşte bu müttaki ismet incisinden üç oğlan iki kız dünyaya gelir. Adem, Tayfur, Ali namındaki üç oğlundan küçükleri olan Tayfur Bayezidi Bistami olan zattır. İsmi şerifleri Tayfur olup, künyeleri Bayezid'dir.

Bistama gelince, bu bir yerin adı olup coğrafi tarife göre, İranda Horasanın güney doğusu nihayetinde ve Kerman ile Kahistan arasında bir kasabadır. Geniş bir ova ve küçük bir çayırın üzerinde kurulmuştur. Civarında bir takım dağlar vardır. Vaktiyle oldukça büyük ve imar görmüş müstahkem bir şehirmiş. Çarşı ve pazarının pek işlek olduğu elmasının meşhur olup Abbasi halifeleri zamanında Bağdada sevkolunduğu ve satılmakta olduğu kamusul alâmın tarifinden anlaşılmaktadır. Sonra harap olup halen küçük bir kasaba halinde denmektedir.

Evliyaullahın meşahirinden Bayezidi Bistami burada doğmakla Bistami ünvanını almıştır. Buna, (Bestami) diyenler varsada, doğrusu, (Bistamî) olarak konuşmaktır. Bistami, bir çok ulema ve ediplerin maskatı re'sidir Bu yer genel ismyile Horasandır. Binaenaleyh ledünni muarifin memleketimize geldiği yerlerden birisidir. Hazreti Bayezid burada 88 hicri tarihinde doğmuşlardır. İsa efendinin oğullarının hepsi zahıt ve ayrıca sofiyyun tarikına girmişlersede küçükleri olan Bayezid cümlesine her cihetce üstün ve nadir yaradılışta büyük bir meziyet ve sıfat sahibi idi. Birbirine zıt iki meylan insanların bazılarını ilme, bazılarını tasavvufa doğru yürütmekte olduğu görülür. Bu insanlardan bazıları iki meylandan yalnız birisinin sevkile büyük oldukları gibi, diğer bazılarıda öteki meylanın sevkiyle büyümüşlerdir. Meselâ; bir İngiliz filosufu olan (Hume) Hiyom'da ilim meylanı hâkim olmuştur. Halbuki Blâk (Blake) da ilme karşı şiddetli, bir düşmanlıkla derin bir tasavvuf irfanının yerleştiği görülür. Eski bilginler içerisinde ilimle tasavvufu birleştirmiş herkesin bildiği iki büyük filosof gel-

miştir ki: (Heraklit) ile (Eflâtun) dır. Bu meyanda Hazreti Bayezid'i de bendeki anlama göre kendimce ilimle tasavvufu nefsinde birleştirmiş nadir yaradılışta Horasanlı bir Türk bilgini olarak tanımanın yerinde olacağı kanaatindeyim.

(Ebu Ali Şakik bin İbrahimül Belhi) Hazretleri Hacca giderken Horasandan geçerek Bistama uğramışlardır. Bir gün mescidin birinde dini sohbetleri sırasında pederi vefat eden Bayezid, mahalle çocukları içinde oynar ve ara sıra mescit kapısına gelerek biraz dinler tekrar oyuna dalarmış. Şakikılbelhi hazretleri etrafına saadet saçan bu sabiyi görünce hazır olanlara bu çocuk, evliyaullahtan kadri ve kıyameti çok yüksek baha biçilmeyecek bir mert olacaktır, diye tepşiratta bulunur. Bu büyük ve müjde verici işareti işiten annesi son derece mmenun olarak oğlunun yetişmesine dikkatini hasreder. Kur'anı azimüşşanı öğrenmesi için bir üstada teslim eder. Bayezid Hazretleri o derece zekâ üstünlüğüne malik idiki; üstadından bir defa işittiğini hemen aklında tutar ve bazı ayatı celilenin manalarını hocasından sorardı. Hatta birgün Lokman sûresini okurken (13. cü âyet: (Ve vesseynel - insane - bivalideyhi - hamelethu - Ümmühu - venen - ala - vehnin - ve fisalühu - fîameyni - enîşkürli - velivalideyke.) âyeti kerimesinin manasını üstadından sorar. Manası: (Biz insana, babasına ve anasına ihsan etmeyi vasiyet ettik. Zira anası onu zaaf üzere zaafla hamil oldu. Ve iki sene emzirdikten sonra sütten kesti. Ve diğer bir vasiyetimizde, Bana, peder, ve maderine, şükr etmektir. Zira; rucuun Banadır. Şükür ve küfrün üzere mücazatını ederim.) demektir. Manasını anlayınca izin alarak derhal evine avdet eder. Annesi, bugün niçin erken geldin deyince; bu gün bir âyeti kerime okudum ki; Cenabıhak kendisine ve sana hizmet etmemi emrediyor. Ya benim için Allahtan tazarru et yani tezellül ile yalvar sana hizmet edeyim. Yahut bırak daima ibadetıhüda ile meşgul olayım, der. Anneside ey benim gözümün bebeği, seni Allaha bıraktım. Her vakit Allahla ol, der. Bu andan itibaren Bayezid'in manevi alanda yol almağa başlamış olduğu görülür.

Henüz yedi yaşında iken mükâşefe denizine müstağrak olup görmeğe telâş ederdi. Annesinin de, Şakiki belhi hazretlerinin

müjdesi eserlerini gördükçe sevinci artmakta idi Bir gün mehtaplı bir gecede Bayezid Hazretleri yerinden kalkarak Bistamın geniş ovasında yalnız başına yürümeye başlar Anneside merakla arkası sıra hareket eder. Bir saat kadar ilerledikten sonra ovada altı zata tesadüf edilir. Bayezid Hazretlerine selâm verip elinden tutarak yoldan beriye çekerler. Bir leğen ve ibrik getirip Bayezidi soyarlar, bir peştemal bağlayarak abdest aldırırlar ve gusl ettirirler. Müteakiben beyaz bir hırka getirip sırtına geydirirler. Bir külâh ve sarık başına koyarlar. Bir çift nalında ayağına geydirirler. Sonra Bayezid Hazretlerini oturtarak konuşmaya ve sohbet etmeye koyulurlar. Annesi sür'atle yanlarına giderek selâm verir ve der ki; bu benim oğlumdur. Sizi tanıyamadım. Onlarda derler ki: biz halk için bu çok faideli olacak vücudu arıyorduk. Bize batın yolunda kendisine uyacağımız, kendisini imam edindiğimiz (pişvai tarikimiz) olduğundan sofiye alâmeti olan bu hırka ve külâh henüz yedi yaşında bulunan Bayezidi Bistami Hazretlerine guslünü müteakip geydirildi. Dairei vücudun kutbü ve ariflerin pişvası bu zat olacaktır. Biz de bu vazifeyi ifa etmek için buraya geldik. Oğlunun başına konan bu saadet kuşundan dolayı annesi sevinç göz yaşları dökerek, ben bunsuz rahat edemem demesi üzerine onlar da oğlun daima hizmetinde bulunacaktır, diyerek Bayezid Hazretlerinin gözlerini öpüp veda edip giderler Fakat; Bayezid Hazretleri onların gaybubetinden müteessir kaldığından kulağına şöyle bir seda gelir: (A'take rabbüke kable inneseeltehü ve icabüke kable inne davetehu) yani; Cenabıhak sormadan evvel matlubunu verdi ve dua etmeden evvel —«ve duandan evvel»— hacatını is'af eyledi demektir. Netekim Şeh Şebeli Hazretleri diyor ki: Ariflerin kalpleri neye müptelâ veya neye arzuludur diye sorulunca; ezelde huzuru hakka mazhar oldukları vakit haklarında ne suretle takdiri ilâhi ceryan ettiğine muttali olmaya müştaktırlar, buyurmuşlardır.

Tabakatta; Şeh [Abdurrahmanı - Selemi] buyurmuşlar ki: Ben bidayette dört şeyde yanıldım; zan ederim ki (Bâyezidi - Bistami) Hazretlerini ben zikreder, ben onu bilir ve onu sever, onu talep ederim. Sonra anladımki onun beni zikri benim zikrimden evvel, marefeti benim marefetime tekaddüm etmiş, mu-

habbeti benim muhabbetimden daha evvel ve eski. o evvelâ beni talep edip sonra ben onu talep etmişim. Bundan şu anlaşılıyorki matlup talip olmalı ki, talip talebinde muvaffak olsun. Hasılı Bayezid Hazretleri (Elcenneti tahte aktamil ümmihat.) hadisi şerifinin sırrına mazhar olmak fikriyle validesi hayatta oldukça hizmetinde bulunmuşlardır. Bu ciheti tevsik eden rivayettendirki gayet soğuk bir gecede annesi kendisinden su ister. Bayezid Hazretleri suyu dışardan getirinceye kadar susamış olduğu halde uyuyakalır. Oğlu elinde destiyi tutarak annesinin uyanmasını ayakta bekler. Validesi uyanınca (Ya Tayfur su ver) demekle elindeki su destisini uzatınca annesi almak için çektiğinde soğuğun şiddetinden eli destiye yapışmış ve donmuş olan Bayezidin elinin içi olduğu gibi soyulur. Bu hali gören annesi; Ya rap, ben Tayfurdan hoşnudum sende ondan razı ol der. Ve yine bir gece Bayezid Hazretleri evden çıkıyormuş, validesi, oğlum kapıyı yarım açık bırak der. Kapıyı tamamı tamamına yarım açık olarak bırakabilmek için ta seher vaktine kadar uğraşır ve kapıyı ne ziyade ve ne de noksan yarım açık bırakır ve hakkiyle yapılmasına cehdettiği hizmetten dolayı aldığı hayırlı dua berekâtiyle kendilerine iç alemdeki marefet ve ihlâs ve tevhit ve ihtisas kapıları açılmıştır. Şeyhülmeşayih (Apdullah Dastanlı) Hazretleri serveri arifin Bayezidi Bistami Hazretlerinin 313 üstada hizmet ettiklerini söyler. Bunlardan en sonuncusu, İmamı Caferüssadık radiyallahüanh hazretleridir. Bayezid Hazretleri esrar erbabı ve aktaptan pek çok zatlara hizmet etmiştir. Tabiinden ve bizzat hırkai sofiyyeyi hazreti İmamı Ali bin Ebi Talip radiyallahüanh hazretleri eliyle geymış bulunan Hasanı Basri hazretlerine de yetişmiştir. Aynı zamanda Malik bin Enes hazretleriyle ve 136 tarihinde vefat eden Malik bin Dinar ve 124 tarihinde vefat eden Zehri ile, 150 tarihinde vefat eden İmamı Azam Ebu Hanife hazretleriyle, ve 148 de vefat eden İbni Ebi Leylâ ve 161 de vefat eden Süfyanı Suri, 165 te vefat eden Davudu Tai, 181 de vefat eden Apdullah bin Mübarek ve emsali büyük zatların muasırı olup feyzin ma'deni ve takvanın marefeti bulunan bu zatlara yetişmiş olmakla da faidelenmiş olması ve kendilerinden istifaza etmesi pek muhtemeldir. Bir aralık ehlibeyt gülistanının o asırda yegâne gülü imamı Caferi Sa-

dık radiallahüanh hazretlerini görmek arzu ve ateşi kendisini mülâkata tahrik etmiştir. Âşıkların maksatlarına gaye olan imamı müşarünileyh hazretlerinin feyizli huzurlarına vararak bir müddet yüksek hizmetlerinde bulunmuştur. Bu hususta islâm bilginlerinin büyüklerinden sayılan mevlâna Fahrettini Razi hazretleri yazdıkları kitapların hemen çoğunda; bilmünasebe şeyh Attar Kuddüsesırrehü hazretleri (tezkertül evliya) sında buyururlarki (efdali meşayih ve serveri evliya ebayezidi Bistami kuddüsesırrehü hazretleri imamı Caferi Sadık hazretlerinin darı saadet kararlarında sakalık hizmetini ifa ederdi. Bir gün imamı Caferi Sadık Hazretleri Bayezid Hazretlerine sofadaki takın üzerinde bulunan kitabı getirmelerini emir buyururlar. Hazreti Bayezid hangi taktır diye sorar. Hazreti imam buyururlar ki: Çok zamandır bizim sohbetimizde bulunuyorsun takı görmedin mi? Hazreti şeyh, ben tak ve ravakı görmek için gelmedim. Nazarım, maksadımın kıblesi ve kutsi değeri olan gönlünüzedir, diye halini arz eder. Bunun üzerine imamı Caferi Sadık hazretleri hazreti şeyhe derin bir nazar nufuzu ile bakarak; «ben sende mücahede ve uzaklaşmak isteği olduğunu görüyorum. Ey Bayezid bari Bistama gitte feyizlerini yay» diye ruhsat buyurarak memleketine gönderir.) Bistami Hz. leri, doksan dokuz şeyhe yetişib herbirine ayrı, ayrı hizmet ettim ama (Câferi - Sadık) a yetişemeseydim ahır imansız giderdim, buyurduklarını Eşrefzade (Abdullahi - Rumî) Hz. leri müzekkiyi nufusunda söyler.

Bâyezid Hazretleri, Hazreti Caferi Sadıktan ilâhi feyiz ve hakkı suphane ve taalâ hazretlerine ait marefet kesbettikleri gibi (tıbyan ve sailülhakayik fi beyanı selâsilütteraik) namındaki kitapta yazılı olduğu üzere, şeyh (Râi) hazretlerinden ve oda şeyhülmeşayih Şehabettin hazretlerinden o da şeyh Mehmet Kura hazretlerinden, o da Seyit Ebul Fadıl hazretlerinden, o da Selmanı Farisi hazretlerinden, o da Sıddıkı Ekber Radiallahüanh hazretlerinden yol ve el adıkları marefet ve feyiz kesbettikleri anlaşılmaktadır. Cenabı Bayezid (fadıl bin Ayaz) hazretlerinden envarı feyuzat iktibas etmişlerdir. Bayezidi Bistami Hazretlerinin imamı Caferi Sadık hazretlerinden doğrudan doğruya yani hazreti imamın kudsi olan cismaniyetlerinden istifa-

za ettiğine şüphe edilmemelidir. Bu hususta bazı kimselerin Hazreti Bayezidin imamı Caferi Sadık hazretlerinin yalnız ruhaniyetlerinden feyiz aldığı yolunda söylenmiş sözleri varsa da, bu doğru değildir. Zira Bayezidi Bistami Hazretlerinin imamı Caferi Sadık hazretleriyle mülâkat edüp iftiharı mucip hizmetlerinde bulunduğuna dair (hazinetül'esfiya) da ve diğer (vesaiki hakikiye şehadet ve esrarı tevhit fi makamatı ebi sait) ismindeki kitapta, ayrıca fahrı razi müellifatının ekserisinde ve şeyh Attar hazretlerinin (tezkeretül evliya) namındaki kitabında, şeyh Razi, (Kitabül trâikinde) allâmenin tecrit üzerine olan şerhinde bu hakikatı müttefikan beyan ettikten sonra Hazreti Bayezidin bizzat imamı Caferi Sadık hazretlerinin cismani huzurlarında bulunmak sureti ile kendisinden feyziyap olduğuna inanmak yerinde olanı ve doğrusu olanıdır. İmamı Cafer Sadık (r. a.) doğumu 83, irtihali 148. Bayezid Hz. doğumu 88, irtihali 161. Zira ismi geçen bu eserlerin hepsi birer delildir. «İddia edene delil, inkâr edene yemin lâzımdır.» buyurulmuştur. Sadaka Resullah — Sallallahü aleyhi ve sellem —.

Ayrıca iki rivayet daha söylerler: Bazılar iki Bayezidin olduğuna kail olup biri Tayfurussaka dırki asıl imamı Caferi Sadıka mülâkatla hizmet eden bu zattır. İkincisi evliyadan başka bir Bayezid'dir, demişler. Halbuki (ebu Zühriyül endülisi) gibi bir inceleyici ve muhakkik tarihinde, Hazreti Bayezidin, imamı Caferi Sadık radiallahüanh ile mülâkat edüp müteaddit yıllar hizmet ettiğini ve imamı Caferi Sadık tarafından şeyhe (Tayfurussaka) tesmiye edildiğini açıkça ve kesin olarak yazmaktadır. Bu eserlere inanmayanların tetkikleri indi olacağından kabule yakın olmayacağı meydanda bir hakikattır.

Cenabı şeyh Ruşen Zamir imamı Caferi Sadık hazretlerinden ayrıldıktan sonra validesinden izin alarak haç maksadiyle Hicaza gitmişlerdir. Bu arada ya gidiş veya dönüşlerinde Suriye arazisinden geçmişler ve bazı yerlerde irşat maksadiyle birer müddet ikamet buyurarak hânikah ve dergâhlar tesis etmişlerdir. Demşekuşşamda (hanikahı Bâyezidiye) olduğu gibi Hatay ilinin Kırıkhan kazasına ait (Alabeyli) köyünün yakinindeki tepe üzerinde de İkinci Sultan Hamit zamanında Mustafa paşa tarafından (1308) tarihinde tamiri yapılan (Dergâhı-Tay-

fur) da bu meyanda zikre şayandır. Bu makamın dış ve cümle kapısı gibi olan büyük giriş kapısı üzerinde şöyle birde tarih düşüren kitabesi vardır :

İbni Mürsel ocağında
Abdi ahkar kuluna
İlham edip Kadir Allah
Emri ferman eyledi.

Büsbütün harap olan
İşbu mahalli âlinın
Lüzumu tamirine
Lütfü hakla sa'yeyledi.

Destekiri İsa himmeti
Bayezidi Bistami ile
Sayei Sültanı Hamidi Sânide
Hüsnü hizmet eyledi.

Kimdir ol Abdi hakir
Elhac Mustafa paşa.
Yüz sürüp dergâhı Tayfurda
Arzı niyaz eyledi.

Leylei beratide söyleyip şevkile
Tarihi namın kendisi
Hamdillah muinim, şefiim
Muhammed hak muvaffak eyledi.

Burası ötedenberi makamı Bâyezidi Bistami olarak avam ve havas tarafından ziyaret edilmektedir. Hatayda vazife icabı bulunduğum müddet içerisinde, bir çok kereler ziyareti ile feyiz bulduğum, mevkien çok güzel, batinen ruhaniyet iktisab ettiğim âli bir makamdır. Bir Velinin Ruhanî kuvvetlerini his etmek, mübarek cesedinin iştiraki olmaksızın dahi her zaman mümkündür. Hele böyle kendine makam edinmiş olduğu bir yer olursa orada bu his ediş daha fazladır. Zira büyükler, bir

Veli kırk gün bir yerde kalsa sonra ayrılsa, yine evvelce kalmış olduğu o yerde onun mutlak Ruhanî ilgisi vardır ve his edilir demişlerdir. Nev'ama orası; o Velinin Ruhanî tasarruf ve kuvveti ile miknatıslanmış gibidir. Zamanla dahi bu Ruhanî miknatisetin zâil olmadığı görülmüştür. Buna benzer misaller gösterilebilinir. Meselâ; Bursadaki Molla Fenari semitnde bulunan elyevm yabancı ve yerli ziyaretçiler tarafından görülmekte olan meşhur (Somuncu baba) nın yani (Hamidditini-Aksarayi) Hz. lerinin çilehanesi ve sâire... Müşarülileyhin mübarek vücutlarının hakiki olarak bulunduğu yeri, Bistam'da tam kasabanın ortasında kendine mahsus kubbeli türbesindedir. Hatta mevlâna Halit (kuddüsesırrehülvahit) hazretlerinin (Delhi) ye gidişlerinde Bistama uğrayarak cenabı Bâyezid'in türbei-mahsusasında kabri şeriflerini ziyaret ederek matlaı:

«Yarab bihakki türbeti-kutbü Bâyezid
Yarab bihakki tıneti-burhanı Bâyezid»

ile başlayan manzum münacaatlarını inşat buyurmaları müsbettir.

Bâyezit hazretleri, hacılar kafilesi ile kendisinin Bistama avdet ve yaklaştığı haberi gelince, bütün Bistam ahalisinin karşılamağa hazırlandıkları malûmu olur, Alâyişe uğramamak için arkadaşlarından daha evvel ilerleyerek şehre varır ve hanesine girdiği vakit validesini abdest alup seccadesi üzerinde (Fec' al ef'ide...) âyeti celilesini tilâvet eder bulur. Müşarülileyh annesinin bu tazarruatını işidince ağlayarak yüzü üstü kapanır ama kapıyıda çalar. Annesi kimdir demekle sesine müştak olduğun oğlundur diye cevap verir. Annesi ağlayarak kapıyı açar «Tayfur, senin ayrılık ve hicranından dolayı ağlaya ağlaya gözlerim alil oldu. Gamının yüküne takat getiremeyüp belim büküldü. Artık benim sohbetimi terk etme.» der. Bundan sonra Şeyh Hazretlerinin Bistamda kalıp marefet ve feyizler yayınlamış ve kendisinden pek çok kişilerin tahsil etmiş, feyiz almış olduklarını görüyoruz. Artık Bistamdan çıkmamıştır. Bunda bütün bilginler ve inceliyenler ittifak etmektedirler. Olaylarda bunu isbat eder. Şu halde Kırıkhandaki nedir? makamdır. Meselâ Veysel Karani Hazretlerinin Yemende Karan kasaba-

şında metfun bulundukları müsbet olduğu halde, Bursada bu gün dahi Veysel Karani diye bir makam ve kabir ziyaret edilmektedir. Keza Siirt ile Bitlis arasında yine Veysel Karani diye bir makam ve türbenin büyük halk kütleleri tarafından dindarane bir duygu ve hahisle ziyaret edildiğini gördüm. Bu makamlarda bu zatlara ait ruhaniyet mevcuttur. Esasen bir alâmet ve işareti his edilmeyen şeye karşı alâka gösterilmez. Bu insanlarca kalben duyulan ve duygu âlemimizde his edilen bir keyfiyettir. Sonra bu gibi zatların ruhanî yetkileri kendilerini tek ve dar bir yere hasretmez. Doğu ile Batı arası gibi geniş bir sahada muhtelif yerlerde ızharıfeyz ve ruhaniyet ederler. Ruhlarda hareket ve seyirdedirler. Nerede görülürlerse yani her kuvvet gibi eserleriyle his edildikleri yerde hörmeten bir makam yapılır. Bir veli kırk gün bir yerde ikamet etsede sonra oradan ayrılsa yine onun feyiz eseri orada mevcuttur. O eseri ve feyzi orada duyan veya his eden kimseler için aradıkları velinin yeri yine orası olur. Bunun gibi bu makamların zuhuruna sebep bence bu gibi keyfiyetlerdir. Bu hususta bir çok misaller zamanımızda dahi gözümüzün daima önünde bulunmaktadır. Bâyezidi - Bistami Hazretleri için de keyfiyet aynıdır..

Naklolunur ki; Hazreti Bâyezid Mekkei Mükerremeden avdetlerinde Hemedan'a uğrayıp bir miktar zafran satın alırlar Bistama vasıl olduklarında eşyalarını indirerek torbasını açtıkta içinde bir kaç karınca görürler Bu karıncaları kendi yuvalarından ayırmak mürvetin şanına uygun değildir diye tekrar Hemedana dönerek Zafran tohumu aldıkları dükkâna bırakarak Bistamı teşrif buyururlar.

Şeyh Attar (Kuddüsesırrehü) tezkeretülevliya namındaki kitaplarında Bistami Hazretlerine ait olan yazılarında şöyle buyurmuşlardır.

Yusufu Bahurani namında bir zat sınamak kasdiyle keramet talep ederek huzuru Bayezide gelir. Hazreti Bayezid'de «Biz keramet ve harikalarımızı ona havale ettik var ona git» diye talebesinden olan şeyh (Ebi Saidi Râi) hazretlerine gönderir. Bu ikaz üzerine (Yusufu - Bâhurani) Şeyh Ebu (Saidi - Râi) hazretlerinin nezdi alilerine gittiğinde müşarülileyhin sahrada namaz kılmakta ve kurtlarında koyunlarına bekçilik et-

mekte olduğunu görür. Bu manzara karşısında bekler. Ebu (Saidi Râi) hazretleri namazını bitirince; selâm verip kendisinden taze üzüm ister. Mevsimsiz bu istek karşısında Şeyh Râi hazretleride derhal yanında bulunan asasını iki parça edip bir parça edip bir parçasını kendi tarafına diğer parçasını (Yusufu - Bâhuranî) tarafında yere dikmesini müteakip bihikmetitaâlâ asma haline gelerek taze üzüm verir. Fakat Şeyh Râi Hazretleri tarafında olan beyaz (Yusufu - Bahurani) tarafında olan siyah renkli olarak zuhur eder. (Yusufu - Bahurani) renklerin ihtilâfına sebep ne olduğunu sorduğunda, Şeyh Râi Hazretleri: «Ben Cenabıhaktan Alâ tarikulyakin istedim sen Alâ tarikulimtihan istedin. Binaenaleyh her şeyin rengi kendi halinde olmak tabiidir.» cevabını verirler. Badehu Yusufu Bahuraniye armağan bir kilim vererek eyice muhafaza etmesini tenbih eder.

(Yusufu - Bahurani) kilimi alıp Hacca gider. Arafatta bu kilim kaybolur. Haccı müteakip Bistama avdetinde, kilimi Hazreti Bâyezidin önünde bulur. Böylece Hazreti Bâyezid gibi bir zatı-âli kadirden keramet talep ettiğine can ve gönülden pişmanlık getirerek tövbe ve istiğfarla talebesi meyanına dahil olur. Zira; Evliya için kerametini gizlemek farzdır. Bilâkis, Enbiyaya, mucizelerini meydana koymanın farz olması gibi. Er olan keramet göstermez. Ama, Haktealâ tarafından bunlarda bir zuhurat olur, fakat kendilerinin bunda bir dahli olmaz. Bu gibi zatların kerametleri kevni olmaktan ziyade ilmîdir. Bâyezid Hz. leri de böylece keramet denilen, maneviyatın madde üzerinde olanğanüstü zuhurlarına daha ziyade ilmî bakımdan yer verenlerdendir.

Bâyezid Hazretleri, makalâtı fenâride yazılı olan (Şuarâilıslâm tahte livâike-filcenne) hadisi şerifine mazhar olmuş bilgin ve fazıl olduğu kadarda tabiaten şiir söylemeğe istidatlı idiler. Şu mutasavvıfane olan rubâi kendi şiirlerinden ve yüksek olarak söylenmiş nutuklarından birisidir:

«Ey aşki-tü güçte arifü amirâ
Sevdâi-tü kümgerde - nikünamirâ
Şevkilebi - meyyikiintü averde berun,
Es savınea Bâyezidi - Bistamira.»

Yapabildiğim tercümesi şöyledir:

«Senin aşkın cahilide âlimide ifna eder.
Senin muhabbetin masiva sevdasını gönülde yok eder,
Senden içtiği şarabın rengini taşıyan arifin dudaklarile sen kendini izhar edersin.
Nihayet şarabı aşkın Bayezidi kendi ibadethanesinden de dişarıya (şeriattan daha öteye) attı.»

Bu rubâiyi nutkeden Hazreti Bâyezide bir zamanlar Cenabı Hakkı anmanın nuru galebe etmişti. Böyle bir galebede insanın insanlığı zâil olup kendi isimini ve mâsıvasını unutur. Böyle bir anda o kimseye adın nedir? deseler zikrettiği mezkûrun adını söyler. Netekim Hazreti Bâyezid, bu hal içerisinde iken sormuşlar, «Suphani ma âzami şani» demiştir. Zira o vakit kendisinde beşeriyet eserinden bir şey kalmamıştı. Kendisi rubâisinden de dediği gibi, ibadethanesinden yani; şeriattan dışarıya çıkmıştı. Bu konuda Cüneydi Bağdadî (kuddüsesırrehülâli) hazretleri «muhabbet; muhibbin kendi sıfatının zevaliyle onun mukabilinde mahbubun sıfatı muhibbin kalbine dahil olmaktır» der ve sonra Cenabı Hakka hitaben: «Kalbimde müteferrik muhabbetler vardı. Vaktâki nefis senin muhabbetini gördükte, bütün müteferrik muhabbetlerim senin muhabbetine toplandılar. Benim haset ettiğim kimseler bana haset etmekte oldular. Ve senin muhabbetin bende sabit olalıdanberi kâffei mahlukatın mahbubu ve mevlâsı oldum. Ey benim din ve dünyada mahbubum olan senin muhabbetin ile meşgul olalıdanberi nasın din ve dünyasını nasa terk ettim.» diyor.

İşte Bâyezidide savmasından dışarıya çıkaran muhabbet, bu muhabbettir. Buna yükselmeyince bunu tanımadıkça takdir edüp anlamış olmaklığımız hemen hemen imkânsızdır. Zira halk için makamı şevk vardır. Makamı iştiyak yoktur. Her kimki makamı iştiyaka dahil olursa o kimse o makamda şaşmış ve hayran kalmış olup kendisi için eser ve karar olmaz. Makamı iştiyakta olanın hal ve icapları böyle zuhur edecekti. Çünkü bu makamda muhabbetin manası, muhip olan zatın külliyetle vücudunu ve mamelâkini mahbubuna feda ve hebe edüp ken-

dişinde bir eser kalmamaklıktır. Bâyezid Hazretleri netekim makamı iştiyaktan inip (hubbü-avma) tenezzül edince talebesi kendisine siz böyle söylediniz, neden? diye sormuşlardı. Sultanülârifin Bâyezid Hazretleri, talebesine niçin o zaman şeriattan çıktığımı gördüğünüzde bana şer'i tatbik etmediniz, der. Ve devamla, eğer bir daha benden böyle şey zuhur ederse, her biriniz birer silâh alarak hemen şer'i tatbik ediniz, diye tenbihatta bulunurlar. Bir zaman sonra Şeyh Hazretleri yine aynı makama varırlar ve yine «Suhâne mazzamişani» ibaresini söylerler. Yani; «Azamet ve şan sahibi olan Allah, benim,» derler. Bu cümleyi duyan talebesinden her biri birer vasıta ile Hazreti Bâyezide vurmaya başlarlar, fakat bir kılını bile kesemezler. Aciz kalırlar. Nihayet Hazreti Şeyh bulunduğu makamdan beşerî neş'esine iade edilir. Kendisinden bir evvelki hal gider. Talebesi yine aynı ibareyi söylediniz, derler. Cevaben, ne yaptınız, der. Onlarda türlü silâhlarla vurduk. Lâkin üzerinizde hiç eseri görülmedi, derler. Bunun üzerine Hazreti Bâyezid bana bir iğne getirin der, getirdikleri iğne ile bileğini açarak iğneyi batırınca çizer ve derhal kan akmağa başlar. Talebesine hitaben: İşte Bâyezid budur ki; bir iğnenin zahmetine tahammül edemez. Nerde kaldıki öyle silâhların. O ki suphani dedi, o Bâyezid değildi. Haktaalâ Hazretleri kendini Bâyezidin ağzı ile tesbih etti. Zira; Haktaalâ Hazretleri bir kimsenin gönlüne nazar ederse o gönlü kendi marefetine zemin kılar. Ve dilinde onun tercümanı olarak kullanır. Bir kimse marefetullahtan tahsil ederse dili ile söyleyici olur. Netekim Hazreti Musaya gelen nida gibi: (Ya Musa inni ene Allahü rabbulalemine) hitabı ağaçtan gelmişti. Bir yaban ağacından böyle bir ibare duyulurda ve böyle bir mana ağaçtan zuhur eder vaki olurda, şecerei insaniden niçin vaki olmasın, der ve talebesine bu suretle ilmî ve derunî bir ders takriri yapmış olur.

Netekim hadisişerifte:

(İza ahbebtü abden küntü lehu yeden ve lisanen) buyurulmuştur. Yani: Ben kulumu sevsem eli Ben olurum ve dili Ben olurum, demektir. (Elhâbülâ yürefü bil kal) yani hal söz ile nekadar söylense bilinemez, demektir. Netekim yukarıda Bâye-

zid Hz. lerine vaki hal (Mansuri - Bağdadi) ye vaki olmuştu. Bir insan da (âsarı-üns) hasıl olurda ilâhi muhabbete ulaşırsa; kendi ismini ve mâsivasını unutur, aşk alemine düşerki; bu âlem, (âlemi - sekir) dir. Aşk âleminde beşeri sıfat mahvolur. Bu âlem içindeyken bir adama —(veya mansura sordukları gibi)— sen kimsin? deseler, maşukunun adını söyler. Hazreti Mansurun (Enelhak) Ben Hakkım, dediği gibi ayni hal meşhur mecnun (İbni Kays) a da vaki olmuştur. Leylâ ile Mecnunun kritik noktası buradadır. Mansur akıl âlemine, beşeri sıfatına indiğinde veya beşeriyet âlemine geldiğinde kendisine sen böyle söyledin, dedikleri vakit, bu böyle dediğimi bilmiyorum demişti. Muhakkak bilemezdi de. Tevbe teklif ettiler. etti. Buna rağmen malikiler kendisini nahak yere öldürmüşlerdir. Olay herkesçe de malûm ve meşhurdur. Bunda da alınacak dersi Bâyezid Hz. lerinin verdiğini görüyoruz. Sıfatı beşeriye ki: akıldır, fehim, vehim ve hayal gibi sıfatların mahvolması keyfiyeti, bazı âşıklara ve Tanrı dostlarına namaz kılarken de vaki olur, kendilerinden geçerler. Sonra tekrar kendilerine gelince abdestlerini yenileyip namazlarını tamamladıkları da görülmüş ve işidilmiştir.

Celâlettini Rumi Hz. lerini aydınlatan ona kendikendini tanıtan ve inkişaf ettiren (Tebrizli Şems) Hz. leri de ilk karşılaşmasında, Bâyezid Hz. lerinin bu vak'asını bahismevzuu etmek suretiyle Hz. Peygamberle mukayese eden sualini sormuşlardı. O zaman Celâlettin Rumi Hz. leri 38 yaşında bir din bilgini idi. Suali şöyle olmuştu:

Hz. Peygamberin (S.A) bütün üstünlüklerini sayarak bu kadar büyük ve Hak katında eşi olmayan bir peygamber zişan olduğu halde «Suphane maazamişani» dememişti. Ondan çok daha küçük mertebe bulunan Bâyezid nasıl oluyor da demiş bulunuyor? diye, sormuş, böylece ilk imtihanını yapmıştı. Celâlettin Hz.lerinin verdiği çok yerinde ve güzel cevabı ile şöhreti ilerletmiş, bu tanışıklık Mevlevi tarikatının doğmasına sebep olmuştur.

İlmen de mevkilerini kendi ağziyle şöyle nutkeder görüyoruz: «Biz ilmimizi hayyen an hay ahzetmişizdir,» demektedir.

Bu şu demektir ki, kendisi ulemâi-billâhtır. (Ulemâi-rusum) ise meyten an meyt ahzetmiş olanlardır. Bunlarda ulema-biahkâmullahtır. Bâyezit Hazretleri böylece feyzi manevi ile hay olanlar zümresinden oluyorlar. Kendileri hayatlarının sonuna doğru evsafı nefsaniyeden bilkülliye pâk olanlardandır. Belki şuhudu daim ve istiğrakı tam ehli idiler. Bu makamda bazıları kutbü vücut olurlar ve bazılarıda buna tenezzül etmezler. Zira maksut olan bizzat aynelyakin mertebelerinin hasıl olmasıdır. Netekim Hazreti Bâyezid sıfata red olundukta kabul etmeyüp alemifenada yani zatta kararı talep eyleyenlerdendir. Zira alemi zatta rahat ve alemi sıfatta mihnet vardır. Alemi zat, alemi tecerrüt ve inkıtadır: (gece gibi). Alemi sıfat ise telebbüs ve taalluktur. (Gündüz gibi) ehline malûmdur.

Ve yine talebesine verdiği dolayısiyle bize verdiği derslerden biride saygı konusu üzerinedir:

Bir gün Bâyezidi Bistami (rahmetullahialeyh) Bağdat şehrinde talebesiyle birlikte Şat ırmağının köprüsü üzerinden geçiyorlarmış. Köprü üzerinde oynayan çocuklar kendisine koşarak oynadıkları oyunu söylemişler ve onunda iştirakini çocuk dilile kendisinden istemişler. Şöyle ki: Çamurdan yapmak suretiyle insana benzettikleri bir şekle (Muhammet) (S. A) ismini vermişler, diğerine (Ayşe) adını koymuşlar ve bunları evlendiriyoruz, demişler. Bu düğüne Bâyezid Hazretlerini çağırmışlar. Çocukluk buya... (Hazreti Bâyezid) de çocuklara bu mübarek isimleri çamurdan yaptığınız şekillere koymayın bu oyunu bırakın, doğru değil, başka türlü evcilik oyunları oynayın nasihatında bulunarak asasının ucu ile çocukların isimlendiripte bir kenara oturttukları şekilleri köprüden aşağıya itmiş ve yürümüş gitmişler. Ama iş bu kadarla kalmamış, odasına gelir gelmez hemen halvet etmiş ve mürakabeye varmışlar. Mürakabe içinde Resulü Ekrem (S. A) Efendimizin geçtiğini görüyorlar. Kendi ifadelerine göre ilerleyip Resulullah Efendimizin ayağını öpmek suretile muhabbet ve hürmetlerini yenilemek istemişler. Sultanülenbiya (S A) Bâyezid Hazretlerine hiç bakmıyor ve iltifatta bulunmuyorlar. Bu hal karşısında Hazreti Bâyezid; «Ya iki gözümün nuru Resulullah, ben kulunuza hiç bakmıyorsunuz, hatırı şerifiniz bana melul mudur?» dedim, di-

yor. Resulû Ekrem sallallahü aleyhi vesellem Hz. lerinin de kendisine cevaben: «Beni götürdün asan ucuyla suya attın. Oğlancıkların elinden aldın. Hiç itibar etmedin, şimdi benden itibar mı istersin? Bilmedinmi ki, adıma hörmet, bana hörmettir. Sünnetime hörmet, bana hörmettir.» buyurduklarını söyliyorlar. Bâyezid Hazretleri yaptıkları şeyin gayet hata olduğunu itirafla bu murakabelerinin akabinde hemen aynı köprü üzerine varıp o oğlancıkları buluyor, onların gönüllerini alıyor ve yaptıkları oyunu tekrar onlarla beraber baştan oynuyorlar. Çocukların gönlü hoş oluyor, hatırlarını hoş edip ondan sonra geriye döndüklerini söylüyorlar.

İstitrad :

Bâyezid Hz. leri mürakabe ehlinden idiler. Ehli mürakabe ise Hakkın rizasına muhalif olan en ufak havatırdan mesuldürler. **Mürakabe demek:** (Tefekkeru sâatün hayrün min ibadeti sebîne seneten) hadisi şerifine imtisalen, bir kimsenin gizli ve temiz bir yerde yalnız başına oturub gözlerini kapayarak, bütün hatıralardan kendini ayırıb bütün vücudunu bir ölü gibi bırakmak suretiyle, cümle mevcudatın hiç halk olunmamış ve kendisi dahi mahv ve fena olmuş kıyasiyle, kalbinde müşahedeye varmaya murakabe derler. Böylece kalb müşahedesiyle buna müsteid olanlar birçok müşkillerini hal ederler. Bu mürakabe de üç türlü yapılır. Buna yetkili olanlara mürakabe ehli denir. İşte Hz. Bâyezid de mürakabe ehlinden idiler.

(Hasenâtül-ebrar, seyyietül-mukarribin) buyurulmuştur. Hz. Bâyezid (mukarribin) den ve Ehlullah katından olduğu için, ebrara hasenattan olan veya ad edilen birşey, mukarribler için de seyyie olur demektir. Hakka yakınlık nisbetinde herşey nezâket ve latafet kesbeder. Ehli dünyanlığı tutmuş olana Ebrar. Ehli Ahretliğe tutmuş olana mukarrib. Ehlididarlığı tutmuş olana Ehlullah denir. Ehlullah olan mukarribdir. Ve bütün mukarribler de Ebrar'dır. Ama Ebrar, mukarrib değildir; ve cümle mukarribler Ehlullahda değildir. Râi olan Ebrar olur, sonra mukkarrib ve sonra Ehlullah olur. Ebrara Cennet ummak fezâildir. Yani hasenattır. Ama mukarribe günahtır. Onuncün hadisişerifte (hasenatül ebrar seyyiatül mukarribin) denilmiştir.

Bu kabilden. Ehli didarlığı tutmuş binaenaleyh; Ehlullah katında bulunup mukarribinden olan Bâyezid Hz. leri içinde yaptıkları işten dolayı ikaz buyurulması manevi mevkiinin bir icabı idi. Bu da işin nekadar nazik olduğunu bizlere bir beyandır. Allaha yakınlık nisbetinde her şey nezaket kesbeder. Darbı - meseldir: «Kurbü sultan ateşi suzan» sözü boşa söylenmemiştir. Zira Peygamberimizin (S. A) çocuklara olan muamelesini ihtiyar etmemeklede sünneti yapmamış gibi oldukları ve ismede hörmet etmenin adabını böylece ameli olarak talebesi önünde fiili ve canlı bir şekilde anlatmışlardır. Çünkü Hazreti Peygamber (S. A) bir hadisi şeriflerinde, «çocuğu olan onunla çocuk gibi olsun» ve yine diğer bir hadislerinde, «cennette ferahlık ve sevinç evi denilen öyle gösterişli yer vardır ki. oraya yalnız çocukları sevindirenler girer.» buyurmuşlardır. Kendileride torunlarına ve sair çocuklara karşı böyle idiler. Binaenaleyh çocuğa rıfkile muamele sünneti seniyedendir. Hem bunu tebarüz ettirmek, hem de ismi şeriflerine her ne hal ve şkilde olursa olsun hörmetin lâzım geldiğini bilhassa nefsi âlileri üzerinde aldıkları netice ilede çoğumuzun gaflet edebileceğimiz bir meseleyide böylece önümüze koymuş olmaları muhakkak bu gün dahi istifademizi mucibtir.

Biliyoruz ki, Kur'anı Kerimin haber verdiğine göre, (Eyyüb Aleyhüsselâtıvesselâm) Cenabıhakka dua edib: «Yareb, bana renç ve meşakkat mes etti. Sen erhamerrahiminsin» manasında (Ennî messeniye-durrü ve ente Erhamürrahimine..) (Enbiya sûresi - 83) demiş. Böylece inlemişti. Hz. Bâyezid bu deyişi, merak buyurarak, «Senki. tarafı ilâhiden medhe mazhar olmuş bir Peygambersin. Allahın verdiği meşakkat ve elemden niçin inleyesin.» diyor ve secdeye varıyor Teveccüh ettim, hemen o an mürakabeye vararak Hz. Eyyubün ruhiyle buluştum diyor ve devam ediyor:

«Hz. Eyyuba selâm vermek için kendisine doğru ilerledim ki, bu iniltisinden sual edeyim. O daha evvel davranıp bana selâm verdi ve ilâve etti: «Ya Bâyezid, Ol hazret öyle bir hazrettir ki; kişi neyeki itimat edib mesnet edinirse. hemen o şey ona, sed ve hicab olur. Gördüm kişi kendisine dayanacak birşey koy-

maya, yalnız Allahın fazlına dayana. Bunun üzerine kendime baktım, Oğuldan kızdan, hısımdan, kavimden, maldan, rızıktan, sağlıktan, hiç dayanacak nesnem yok. Bir (sabır) var. Ondan artık nesnem kalmamış. Baktımki bu (Sabır) dahi, benimle Mevlâm arasında kalın bir perde oluyor. Dostumla benim aramda yol kesicidir. Büyük bir engel ve dağ gibidir. Diledim ki; ol dayanacağı dahi yıkmış ve gidermiş olayım. Bu suretle ol Hazrete mücerred varayım dedim, bir kere inledim, ah eyledim. Ol sabır dağını tamamen kül gibi savurdum, hiç eyledim. Rabbimin huzuruna hiçlikle vardım. Netekim Cenabıhak, Bana hitaben, Sen kimsin dediği vakit. İlâhi Ben hiç, Bende kimlik kalmadıki bir haber vereyim, dedim. Kulluk makamında hiç olduğum için, Benim iflâsımı ve yokluğumu ol Padişahın huzuruna götürdüler. Şimdi biz onların, onlar bizimdir, ya Bâyezid.» dedi. Bu vukuf üzerine heyecanla kendine gelen Bâyezid, hikâyeyi böylece anlatmakla beraber, şöyle söylemiştir: «Peygamberim (Muhammed Mustafa S. A.) dir. Mürşidim ise Eyyüb Aleyhüsselâmdır. demekle Bâyezid rahmetullahialeyh o zaman yanındakilerine ve şimdi de bizlere, Allaha kemal üzere varılmanın ancak her türlü fani varlıktan geçmekle mümkün olacağını beyan etmişlerdir. Bilhassa benliksiz olmayı telkin ile en yüksek derecede teslimi beyan buyurmuşlardır. Bu vadide İstanbulun Fatih semtinde medfun bulunan, (Ahmed Bin Mehmedül Buhariyül - Hüseynî) Hz. lerinin bir beyti bu konuyu hülâsa etmektedir:

(Hest tâcı ârifanı ender cihan ez çârı-terk
Terki-dünya, terki-ukba, terki-hesti, terki-terk.)

Yani; Ariflerin bu cihanda geydikleri dört taç vardır. Biri dünyayı terk etmek, diğeri ukbayı terk etmek, üçüncüsü kendi varlığını, dördüncüsü ve en kemalde olanı da, terk etmeyi dahi terk etmektir, diyor. Bu suretle Ariflerin mertebesini de dörde ayırıp, dört şekil üzerinde mütalâa eder. İşte Hz. Eyyübünde Hz. Bâyezide teveccühlerinde böyle bir irşadda bulunmasını Bâyezid'in ağzından bir ikaz mahiyetinde öğrenmiş olmaktayız. Bundan kimin hissesine ne düşerse oda, onu alacaktır. Ce-

nâbı-Rabbülâlemin hissedar olanlara bihörmeti - Seyyidülmürselin, Mustafa Hikmet kulunda dahil eder inşallah.

Bâyezid Hz. leri bir gün talebesinden biri, mescitten evine giderken tam kapısına vardığı zaman ayağına kapanarak; Sultanım, ben kuluna bir himmet nazarını bağışla, lûtfet niyazında bulunur. Şeyh Hz. leri de: «Derviş, şu kapıda bekle, bir müddet içeri gireyimde, sonra çıkıp himmet edeyim.» der. Derviş kapıda beklemeye koyulur. Meğer, Sultanül ârifin Hz. lerinin evinde diğer bir kapısı daha varmış, o kapıdan mescide gider gelirmiş, öteki kapıya hiç uğramaz olmuş. Derviş de şeyhin ilk girdiği kapının eşiğinde sessız sedasız hiç bir yere ayrılmayıp tamam yedi yıl şeyhe muntazır olarak beklemiştir. Yedi yıldan sonra bir gün Hz. Bâyezid Dervişin beklediği kapıyı açar, dışarı çıkmak ister, Dervişin kapıda durduğunu görür. Şeyh Hz. leri sorar, Derviş hep burada mısın? Evet Sultanım cevabını alır ve ilâve eder: «Dur çıkıp himmet edeyim diye buyurdunuzdu. Eğer yüz yıl ömrü molsa, sizde başka kapıdan girseniz, çıksanız ben yine bu kapıyı beklerim, öteki kapıya varmazdım.» der. Zira va'di bana bu kapıda ettinizdi. demesi üzerine Bâyezid Hz. leri bunun irade ve teslimyetini beğenip himmet etmiş dervişi maksuduna ulaştırmışlardır. Böylece maksada ulaşabilmenin sabbat ve teslimiyet, ihlâs ile sağlanacağını fiilen göstermişler; esasen tevfiki ilâhi de, (sebbat ihlâs ve istikametin) toplamıdır. Bunun da böylece mücahede ile olacağını en güzel ve en canlı bir şekilde göstermişlerdir.

— C —

TASAVVUF YOLUNDAKİ MESLEKİ VE FİKİRLERİ

Bistami Hazretleri yazılı bir eser bırakmamışlardır. Bistami Hazretlerinin sözlerini, halini, mesleğini ve meşrebini beyan eden eski mecmualar ve eserler, dağınık ve ayrı ayrı olarak zamanımıza kadar gelmiştir. Hakkında toplu bir eser mevcut değildir. Her mecmua ve eserde birer parça vardır. Ekseriya misal olarak zikredilmiş olduğunu gördüm. Tasavvuf âleminin büyük bilginlerinden ve mürşitlerinden olan Bâyezid Hazretleri için şeyhülmeşayih (Apdullah Dastanlı) hazretleri 313 üstada hizmet etmiştir diyor. En sonu (İmamı Caferi Sadık) radiallahüanh hazretleridir. Bu büyük zat, vilâyet gülistanının goncesi ve nübüvvet hanedanından doğan nurlardan on iki imamın altıncısı ve (Muhammet Bakır) hazretlerinin yüksek sıfat ve nadir yaradılıştaki mahdumlarıdır. Hemen tasavvuf yollarının çoğu hazreti imama varır veya oradan gelmekte olduğu görülür. Ümmetinin en hayırlı ve kısa yoldan âmali salihaya sahip olarak Allahın rızasına nail ve o şevk ve zevk ile yine Allahın likasına vasıl olmasını isteyen Hazreti Resulü Ekrem Aleyhi Salâvatullah Hazretleri, Allaha götüren yolun en yakın ve emini olmak üzere (tariki zikrullah) hi telkin ve talim buyurarak onu göstermişlerdir. İşte bu telkin ve talimden tasavvuf doğmuştur. (Fahri Kâinat (S.A.S) Efendimizin vakti saadetlerinden (Eba Müslimi Horasani) vaktine gelinceye kadar tasavvuf yolu, birisi gizli, birisi aşikâr olanı olmak üzere iki idi. Cenabı Hakkın ihsanile bu iki yoldan Allaha vasıl olunurdu İslâmdaki tasavvuf, kendi menbaı olan (Resulü Ekrem) Sallallahu Aleyhi Vesellem'in kemali feyzanile mütenasip bir ceryan alarak mühim bir genişleme istidadı göstermiştir. Taraf taraf sofiler çoğalmış içlerinde pek mümtaz ve azimli simalar yetişmiştir. Her mesleğin başında olduğu gibi tasavvuf mesleğinin saiklerini de bir çok engellerin karşıladığını görürüz. Fakat (Bâyezidi Bistami)

ve (Cüneydi Bağdadi) gibi birisi tarafından gizli ve diğeri tarafından cehrisi devam ettirilen ve temsil edilen tasavvuf yolları iki büyük sofinin sebat ve mücehedatı diniyelerile az zaman içerisinde islâm memleketlerinin her tarafında yayınlanmış olduğu görülmektedir. Bu memleketlerden ilk nazarda Basra, Kûfe, Bağdat ile Türkistanın Nişabur, Herat, Buhara'sı gibi yerlerin sofilerle dolmağa başladığını görüyoruz. Gizli diye vasıflanan tasavvuf yoluna (Ruhani yol) denir. Bâyezid Hazretleri bu tariki ruhani pirlerinden olup kendisinde sekir halini, sahv haline tercih eden bir hal olduğu görülür. Hazreti Peygamber (S.A.S) den bu yolun ilk telkin ve talimini alan Hazreti Ebubekir Sıddık Radiallahüanhtır. Ondan sahabei kiram ve ehli sofadan ve (Âlibeyti-Resulden) madud bulunan (Selmanı-Farisi) Hz. retlerine ve bundan da Cenabı Sıddıkı Azam Radiallahüanh Hazretlerinin torunları bulunan Kasım Bin Muhammet Radiallahüanh Hazretlerine, ondan da (İmamı Caferi Sadık) Radiallahüanh Hazretlerine, bundan da Bâyezidi Bistami Hazretlerine ruhani yolun telkin ve taliminin geçmiş olduğu görülür. Bâyezid Hazretleri sofiye mesleğinde olup târiki ruhani üstatlarından kâmil bir arif idi. (Hicviri) ye göre Hazreti Bistamiden yüz yıl sonra talebesi tarafından (Tayfuriye) namile bir tasavvuf yolu tesis edilmiştir. Fakat bu yolun devam etmediğini görüyoruz. Esasen bu yolun olduğu başkaları tarafından da teyit edilmemektedir. Sofiye hazaratının mesleki mahsusları; mesleki hikmet ve marefetten ibarettir. Bu hale göre Bâyezid Hazretlerine de suri ve manevi kemalâtı nefsinde toplamış bir islâm feylesofudurda denebilir. O. aklî ve muhayyelevi üstün bir görüş kudretini, şeriatla saygı ve sıkı bir zühtile birleştirmiş bulunmakta idi. Netekim (Risaletülkuşeyri) de bunu teyit eden misaller buluruz:

Müşarülileyhin müritlerinden biri kendisine görgünüzden bir parça versenizde üzerimde taşısam bu suretle feyze nail olsam der. Cevaben; «Bâyezid gibi ilminle amil olmadıktan sonra, anın derisini yüzüp arkana geçirsem yine bir şey olamazsın» mukabelesini görür. Gine sorarlar: «İrşad edecek kişinin vasfı nedir?» Cevaben Hazret kendi görüşüne göre şöyle der: «Tasarruf ehli olmalıdır. Hal ehli her vakit mütehavvildir. Bu hu-

susta (Kün bahren là müteğayyiren) yeni deniz ol ki, bulanmıyasın) buyururlar. Bu o demektir ki, mürşid olan zat hali, vakti kendilerine tabi edeler. Zamanı ve mekânı kendisine tabi etmeli, bilâkis kendisi hâle, vakte ve mekâna tabi olmamalıdır. İşte bu vasıfta olan kimse mürşid olabilir. Kendileri bu makamın şahsiyeti bulunuyorlardı. İnsanın hakkında hayırlı olan nedir? diye soran bir adama, (devleti maderzat) cevabını vermişler. Ya devleti maderzata malik değil ise yollu sual tekrar edilince: (fücceten vefat) demişler. Kendisinin en güzel sözlerinden biriside şudur: (Ya olduğun gibi görün va göründüğün gibi ol.) kendisinin feyiz aldığı üstatlardan ve İmamı Caferi Sadık Hazretlerinden evvel çok saygı gösterdiği ve tevhit ilminde şeyhi olduğu söylenen ve Arapça bilmeyen (Ebualialsindi) isminde bir kürt olduğu söylenmektedir. Rivayete göre, Bâyezid Hazretleri ona namazı ve diğer farzları, lâzım gelen âyetleri ve buna mukabil (Sindi) de ona tevhit ilmini öğretmişti. Bu zat mezheben hanefi ve eshabı reyden büyük bir zat oluyor. Bâyezid Hazretleri, İmamı Azam Ebu Hanife Hazretlerile aynı asırda bulunmuşlardandır. Zira Hazreti İmamı Azam 80 hicri tarihinde dünyayı teşrif ederek (Kûfe'de) (150) hicri tarihinde de (Bağdatta) alemi bakaya göç ettiklerine göre; (88) tarihinde dünyaya gelen ve 161 hicri tarihinde irtihal buyuran Hazreti Bâyezid ile aynı asrın büyüklerinden olurlar. Ve biri birlerine de mülâki olmuşlardır da. Kendisi hanefi fıkıhı ile de meşgul olmuşlardır. Bâyezid Hazretleri üstadları (Sindi) gibi bidayeti hallerinde mezhebi hanefiden idiler. Sonra kendisine bir vilâyet fetholundu ki; mezhebi o vilâyet içinde malûm oldu. Yani: Tasavvuf görüşü ve batın gözü ile arifi billâh mertebesinde olanlar, kendi hakikatine vasıl ve arif olmuş bulunmakla mecazi itikat ve mahsus bir mezheple mukayyet olmayıp, nefsülemir üzere olan itikadında daim ve sabit olup sair cümle itikadatı cami ve havi olurlar. Yani; cümlesinin aslına vakıf ve dairesi geniş olmakla maruf olan her ne elbise ve suretlerle kendini izhar ederse etsin arif olan, gaflet etmeyüp onun elbisesiyle mukayyet olmayarak onu her yüzde müşahede eder. Zira demişlerdir:

«Tecelliyatı huda iledir kamu du cihan
Cemali hakka nazar kıl payi veçhegân.»

Bu suretle kâmil insan kendi mertebesinde mutlak olan hakka ayna olup o ne veçhile tecelli ederse etsin tahsis ve takyitsiz kabul eder. Kendileri böylece mezhebi hudada bulunurlardı. Ama yine halk arasında halkın akılları eriştiği mezhepte ve itikatta kendilerini gösterirlerdi. Netekim bu hususta Cenabı Rabbülalemin hadisi kudside: (Ene inde zanni abdi bi) yani; ben kulumun zannı katındayım buyurmuştur. Bâyezid Hazretlerinin enbiyanın ve evliyanın yüzünü görmek, hakkı görmek gibi olduğuna dair (innellahe ibadi iza rü'va zikrillâhi) hadisi şerifine mazhar olan zatlardan olduğunu görüyoruz. Naklen söylenir ki, Cenabı kibriyanın cennette ihsanı olan tecelliyatı ilâhiyeye (tecellii zamir) tabir edilir. Zira halkın çoğu dünyada iken zamirlerinde Cenabı kibriyaya her birisi bir suretle mana verip o manayı söze getiremeyip zamirlerinde gizli bir vehim olarak tutarlar. Herkesin zannı bir günadır. Biri biri-ne benzemez. İşte ehli cennet cennete girdikte o zamirlerinde gizli olan keyfiyet her ne ise vehimine göre tecelli zuhur eder. Onlarda evet deyip tasdik ederler. Bu tecelliler muayyen vakitlerde zuhur eder. Bazılarına ayda bir defa, bazılarına haftada bir defa zuhur eder. Batın ehli olanlarında dünyada iken vuslata nasip olmayanlarıda böyledir. Ölüm, Tanrıdan ayrı olmaktır, uzak olmaktır. Ölüm iki türlüdür: Biri ten ölümü, biri gönül ölümüdür. Ten ölümü can gitmekledir. Gönül ölümü, iman gitmekledir. Teni ölen kıyamette dirilir. Gönlü ölen dirilmez. Orada da ölüdür. Netekim Kur'anı Kerimde buyrulur: (Men kâne fi hazihi a'ma fehüve fil'ahireti a'ma ve adallu sebilâ.) âyeti suphaniyesine uygun olarak onlara dahi zamirlerince tecelli ihsan olunur. Lâkin farkı vardır. Arifler için muayyen vakitleri yoktur, her an ve her nefes ihsan olunan tecelli ile müşahit bulunurlar. Ancak vasıta ile mükâleme ederler. Bilâ vasıta mükâleme dünyada iken kendine tecellii ilâhiye ihsan olunan zatlara hastır. Cennet ehlini buradan var kıyas edin. Ehlûllah ve veliyullah olanlar için de tecelli dört türlüdür denilmektedir:

1 — Tecellii nur müşahedei sıfattır.
2 — Tecellii sıfat müşahedei zattır.
3 — Tecellii zat müşahedei zattır.
4 — Tecellii zat müşahedei künhü hakikattır.

Bunların hepside Cenabı Hakkın tecellii zatına müstağrak olup baka âleminde de hakikatı müşahede ederler. Bu dört nevi tecelliye malik ve mazhar olan zatlara ihsan olunan tecellilerde her an ve her nefeste onlar için sahve gelmek yoktur. Her birerleri alâmeratibihim takdir olunduğu gibi kendilerine has olan tecellilerle müstağrak olup bilâ vasıta tekellüm ederler. Vasıta ile tekellüm ehli d ü n y a d a iken kendine tecelli nasip olmayan tasavvuf ehline mahsustur. Bâyezid Hazretleri bütün bu tecellilere mazhar olan ve bilâ vasıta tekellüm edenlerdendir. Kendileri çok zaman hayran olarak hayret mertebesinde müstağrak kalanlardandır. Buna ait İbrahim - Hakkıyi - Erzurumi) Hazretleri şöyle söyler:

«Gel hayrete dal bir yol
Kendin unut anı bul.»

Böylece sıfatı safiye ile muttasıf olan zatların birincilerinden ve nefisleri ruhusultana kâlbolup hayvaniyet sıfatlarından kurtulup sıfatı insaniye ile muttasıf olanlardandır. (Evliyâi tahte kubâbi lâ ya rifühüm ğayri.) hadisi kutsisine dahil olmuş büyük bir zat olarak görürüz. Kendisi her an ve her nefes rızaullahı gözetir. Cenabı Hakkın ihsanı-ilâhiyesiyle hakikatımarefeti ilmi ledünne müteallik nice nice esrarı ilâhiyeye malik bulunuyorlardı. Bâyezid Hazretleri bu makamı nutuklarile şöyle anlatırlar:

Şerib tül hubbe ke'sen ba'de ke's
Fema nefidesşerabü velâ ir teveytü.»

(Yani hubbu ilâhiyi çanak çanak içtim, ne şarap tükendi ve ne de benim susuzluğum kandı, buyurmuşlardır. Bu suretle mertebei kalpten ve vus'atı kalplerinden haber vermiş oluyorlar. Bu kalb, kalbi hakikidir. Yani; (ma vesîani arzı ve la semai, ve lâ arşi ve la kürsi bel vesîani kalbe abdi mümini min nakiyyi

takiyyi) ye mazhar olan kalblerdendi. Yani: «Yerlere, göklere arş ve kürsüye sığmam hiç biri Beni istiâb edemez yalnız mümin kolumun kalbinde. onun inanç ve ittikasında bulunurum. Böyle olan bir kalbe sığarım diyen bu hadisi» kalbimin aynası mahbubu ezelinin tecelliyat ve feyizlerine mazhar olup, feyuzatı ilâhiye müteakiben ve mütevaliyen daima nazil olup kalbim onu kabul etmekte böylece ne muhabbet nihayet buldu ve ne kâlbimin kabulü tükendi ve ne de tükenecektir demektir. Bâyezid Hazretlerindeki kâmil insan halinin azametini ve mertebesini konuşmakta daha fazlası için âcizim.

Haktealânın muhabbeti ki vardır, bu bir ağaçtır. Gönülde biter. Bunun kökü inayettir. Suyu şeriata riayettir Şeriat suyu, verilmezse o ağaç kurur. Bu ağacın budakları kifayettir. Yaprakları vilayettir, gölgesi, Haktealâ ile üns tutmaktır; yemişi Allaha vasıl olmaktır. İşte sofilerin halleri daim budur.

Yarab, bizleri de bu muhabbet ağacından nasibedar eyleyüp, kalbimizi kendi tecelliyatınla ebedülâbâd ihya eyle. Amin bihörmeti seyyidülmürselin (S.A.S).

(Ebu türabı Nahşebi) (kuddüsesırrehü) ye bir mutasavvıf zat hikâye ediyor ve diyor ki; bana Allahutaalâ Hazretleri her gün yetmiş kere tecelli eder. Ebu Türap'ta cevaben (ol yetmiş kere tecelliden Bâyezidi Bistami'yi bir kere görmek sana evlâdır.) der. Salik olan bu zat, sen bana Bâyezidi gösterebilir misin? Ebu Türap'ta, (gösteririm) der ve o zatı alıp Bâyezidi Bistami Hazretlerinin geçeceği yol üzerinde Hazreti Bâyezidin geçmesini beklerler. Bâyezid Hazretleri geçerken Ebu Türap, görmek arzusunda olan zata işte. Bâyezid bu gelen kimsedir, der. O da Bâyezidin yüzüne dikkatle bakar. Bu esnada bir nara vurup yere düşüp vefat eder. Ebu Türap. Bâyezid Hazretlerine vaziyeti anlatır ve der ki; bu ne sırdırki hal böyle oldu? Cevaben Bâyezid Hazretleri buyururlar: «Onda olan tecelli, tecellii esma idi. Kendisine yetmiş kere tecelli eden o idi. bendeki tecelli, tecellii zattır. Tecellii esmanın mazharı olan, tecellii zatiye tahammül edemez. Bu yüzden tecellii zatı benim yüzümde müşahede ettikte ona dahi mazhar olmak istedi; lâkin, ezeli ve ruhani istidadı ona mazhar olacak nisbette geniş olmadığından ademi tahammülden helâk oldu. Zira tecelliyatı ilâhiyeye taham-

mül; ruhanî istidadın vüs'atına bağlıdır.» buyurmuşlardır.

Bir gün Bâyezid Hazretlerine sormuşlar, o da: «Ben hayneyi, arşın beraberinde kurdum,» demişler. Maalesef bu yüzden küfrüne kail olanlar bulunmuştur. Hazreti Cüneyde soruyorlar, senin vatanın nerededir? Arş altındadır, buyururlar. Yani; nazarımın sonu, himmetimin nihayeti, canımın aram ettiği yer oraya kadardır demektir. Bu konuda Allahutaalâ Hazretleri Musa Aleyhisselâtı Vesselâma hitabende, «Ya Musa sen garip değilsin, senin vatanın benim.» buyrulmuştur.

Evliyanın her birinde hususi birer mazhariyet vardır. Meselâ: Tasarruf ve imdatta Abdülkadiri Geylâni, havariki adette Ahmederrufai, ilim ve varidatta Hasan Bin Şazeli, seha ve keremde İbrahim Dussuki, terahhum ve teattufta Seyyid Ahmedelbedevi, nakşi hakikatta Mehmet Bahattin, irfan ve kemâlde Muhittini Arabi, aşk ve muhabbette Mevlâna Celâlettini rumi, hikmette Cüneydi Bağdadi, vücutta Şahı Kirmani ileri gittikleri zuhura geldikleri gibi hayreti aşk hususunda da Bâyezid Hazretleri ileri gitmişlerdir. Bâyezid Hazretlerinin vefatı yakın olduğunda şöyle buyurmuşlardır: «Ya rabbi hiç bir zaman seni gafletle zikretmedim ve fütur ile yeis getirerek yani senden ümitsiz olarak da sana tapmadım.» böyle deyip mübarek ruhlarını teslim etmişlerdir.

161 Hicri ve (Milâdi 874) yılında ahreti teşrif etmişlerdir. Müddeti ömrü şerifleri 73 seneden ibarettir. Bâyezid Hazretlerinin cismi paki alilerinin rengi beyaz, boyu uzun ve mübarek sakalı seyrek idi. Rahmetullahüaleyh ve nefe'nallahü bi fiyuzatihi amin.

Bâyezid Hazretlerini irtihalinden sonra rüyada görüp soruyorlar; halin ne oldu? Cevaben: «Buraya gelir gelmez bana dedilerki, ey pir ne getirdin?.. Bende, padişah kapısına gelen bir fakire ne getirdin demezler ne istersin derler.» diye söylediği nakledilir. Hali hayatında bir gün talebesinden (Ebu Musa) ya; «Haktaalâ Hazretlerini uykuda gördüm, sordum ki: Ya Rabbi sana yol nice olur? Buyurdular ki: «vücudundan geçtin eriştin» sözü kendisi sonra şöyle bağlıyor: «Hakkı suphane ve Taalâ Hazretleri, bilmek yolu kolaydır ama onu bulmak yolu zordur.»

Netekim bu yol hakkında cenabı Bistami'nin çok değerli öğütlerinden birisine rastladım. Buyuruyorlar ki; (30) yıl türlü nefsani mücahedeler ve riyazat ve mezelletlerle talep kapısında oturdum. Taki matlubum olan hakkı bulayım diye. 30 yıldan sonra dostla benim aramda olan perdeyi kaldırdılar. Gördüm; Bâyezid perde arasında zahir oldu. Şu halde demek oluyor ki, Bâyezid Bâyezid'de tecelli etti. Öyle sandımki istediğim ben imişim. Çünkü gördüm. Görünen Bâyezid imiş ve manayı Bâyezid'de görünen hak sıfatı imiş. manayı Bâyezid'i bildim. (Men arefe nefsehu fakat arefe rabbehu) hadisi serifi tahakkuk etti.» diyorlar.

Bundan şunu anlıyoruz ki; bir kimse kendi manasını bilip ondan hakkı bilmese, bana marefeti nefis hasıl oldu dese doğru olmayacaktır. Bu marefet, Hakkın inayetiyle ve tevhidin nuru ile hasıl olacak bir haldir. Zevke ve vicdana taallûk eden manevi bir keyfiyettir. Tatmayan bilmez. (men lem yezuk lem ya'ref) zira; marefet ile hakikatın yeri kaybolduğundan tercümanı (hâl) dir. Hal ise, kal ile bilinmez. Ancak yine hâl ile bilinir. Ehlullâh (elhal lâ yu'refü bil kâl) demişlerdir

Bâyezid Hazretleri insanın derecei şerafeti halikına karşı mertebei ubudiyeti ile mütenasip olacağını bilen ve kabul eden bir arifi billâh idi. Şahsen aşkta istiğrakı, ibadet ve taatlarında mücahedeyi o dereceye kadar vardırmışlardı ki; namaz kılarken Cenabı Hakkın heybet ve celâletinden ve şeriatı Muhammediyeye taziminin kemalinden ötürü göğsünün kemikleri gıcırdadığını yanında bulunanlar işitirlerdi

Apdullah Bin Eşrefi Rumi Kuddüsesırrehüssami) Hazretleri, tasavvufta bütün ileri gelenlerin Bâyezid Hazretlerine baş indirdiklerini ve kendisinin melâike arasında (Hazreti Cibrilin) mertebesi ne ise Bâyezidin de meşayih arasında öyle olduğunu, yani; Hazreti Cibril nasıl tavusu melâik ise Bâyezid Hazretleride (tavusu meşayihtir), diye buyurmuşlardır. Manası şudur ki; Tasavvuf yolunda Bâyezid en son mertebenin mümessilidir. Zira tasavvuf yoluna girmiş olmanın şartları dörttür; Buna batın yolunun şartları denir ki; bütün tasavvuf ehlinin bunu böyle kabul ettiklerini görüyoruz. O dört şartta şunlardır:

1 — Mücahedeyi Cüneyd,

2 — Terk İbrahim Bin Edhem,

3 — Aşki Mevlâna.

4 — (Son mertebe olan) İrfanı - Bâyezid) dir.

Bâtini bir kimse olabilmek için evvelâ Cüneyd Bağdadi gibi nefse mücahit olmak, badehu daha içeri girebilmek, muteber olmak, yükselmek için sıra İbrahim Bin Edhem gibi Terk sahibi olmaya gelir. Belihli Sultan İbrahim Bin Edhem Hz. lerinin saltanatını terk etmesi, sonra batın yolunu tutması keyfiyeti çok kimselerin bildiği bir tarihtir. Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenler için bu zatı mükerremin terk hali örnek olmuştur. Üçüncü şart olan Mevlâna gibi aşka erişebilmek gelir. Aşkda da istidat nisbetinde başarıya eriştikten sonra, batın yolunda en son erişilecek merhale, maarifet mertebesi gelir ki, o da en son şart olan (İrfanı - Bâyezid) ile yad edile gelmektedir. Yüzyıllar boyunca Sultanülârifin ünvanını alan bu zatın irfanı ile maarfetlenmek, batın yolunun en son mertebesi olmaktadır. İşte Bâyezidi Bistami Hz. leri böylece tasavvuf yolunun en yüksek yerine çıkan kudsî sıfat bir zatı-alikadir ve bir veliyi muhakkik olmuş bulunmaktadır. Onuçün (tavusu - meşayihtir) yani; insanlara manevi yolu gösterenlerin en şöhretlisi, enbaşı ve marufu olan bir kimse demektir.

Bâyezidi - Bistami Hz. lerinin irşat uslubundan, batın yolundaki meşreb ve mesleklerini gösterir bir hikâyesini de gözden geçirmek suretiyle bu bahse son vereçeyim:

Rivayeten Bistami Hz. leri bir gün, yanındaki bir çok kimselerle (Timarhane) önünden geçerken (irşad) maksadı ile delilere deva tertib eden hekime sorar; (Günah illetine uğrayanlara bir devanız var mıdır?) der. Hekimin, kemalihayretle elini başına koyup düşündüğünü görür. Delilerden birisi; Erenler, biraz dinlerseniz o derdin ilâcı söyledir, tarif edeyim der:

«Tevbe kökünü istiğfar yaprağiyle karıştırıp gönül havanına koyarak tevhit tokmağı ile güzelce döğmeli, insaf eleğinden geçirip göz yaşı ile hamur etmeli, aşk ateşi ile pişirip muhabbet balından katarak kanaat kaşığı ile gece gündüz yemeli.»

Bâyezid Hz. leri yanındaki zevata dönerek:

(Ehli irfanım diye kimseyi ta'n etme sen.
Defteri irfana sığmaz söz gelir divaneden.)

buyururlar. Bunda kendilerine mahsus bir meşreble irşad etmek istedikleri şey: Günah illetine uğrayanlar, şüphesiz ki, nefislerimizdir. Nefislerimizin sebebiyle bizde günaha girmiş oluruz. Günaha saik olan nefsimizin ise bir diliden farkı yoktur. Zira; akıl şüphesizki günah illetine müptelâ olmayı kabul etmez. Nefsine uyan bir kimse aklından ziyade nefsinin emrindedir. Aklını da onun emrine vermiştir. Binaenaleyh; emerden (Nefis) olur. Onunçün böyle nefse de (Enmare nefis) denir. Manevi terbiye görmeyen her nefis (nefsi emmare) demektir.

İşte insanı bir deli gibi günaha sevkeden (emmare nefis) bir gün en kâmil sözlerin sahibi olan (Kamil Nefis) sıfat ve haline manevi terbiye, teskiye ve tasfiye ile sahib de olabilir. İnsan için de gaye budur esasen. Onunçün «Ben irfan sahibi oldum» deyipte emmare sınıfında olanları hakir görmemek lâzım olduğu belirtilmek istenmiştir. Bistami Hz. leri asıl irfanın ve en büyük meziyetlerden birisinin de, irfan sahibi oldukça, kimseyi hor ve hakir görmemenin, kendine benlik ve üstünlük vermemesinin esas irfan olacağının dersini vermek istemişlerdir. Manevi yolda menzil kazanmak istiyenler için lâzım şartlardan başta geleni sayılır.

— D —

İSLÂM ÂLEMİNDEKİ YERİ VE HİZMETLERİ

Bâyezid Hazretleri islâm âleminde, hemen bütün tasavvufi eserlerde misal olarak zikredile gelen, ilâhi sırlara ve vahdeti vücuda aşina ve sultanülarifin ünvanını alan, böylece anılan yüksek sıfat bir zattır. Hizmet olarak yetiştirdiği talebe ve verdiği ahlâki, tasavvufi ve şer'i örneklerden başka Fatih kütüphanesinde 5334 ve 5381 ve 5382 numaralardaki el yazısı çok eski kitaplardan edindiğim malûmata göre, aynı konuyu zikreden eserlerden (Haydar Abat) daki (Âsafiye) kütüphanesinde de olduğunu öğrendiğim islâmlık hizmetine taallûk eden çok kıymetli bulduğum tarihi bir menkebesini sayın okuyucularıma arzetmeyi sair örneklerinden daha faideli buldum. Şöyle ki:

(Bâyezidi - Bistami) rahmetullahialeyh (45) defa hac etmişlerdir. Son kırk beşinci haccı esnasında otuz metre yüksekliği ve 300 metre genişliğinde olan ve tepesine 91 basamakla çıkılan ve civardaki tepelerin en küçüğü olan Arafat dağında namaz kılup dua etmişlerdir. Bu dağ Mekkeye 22 kilometre mesafededir. Kendi kendilerine Arafat dağında tefekkürde iken, Bâyezid Hazretleri nefsi ile konuşmağa koyulur. (45) defa hac etmesinden dolayı nefsi alileri kendisine minnet eder. O da cevaben; ey nefsim, böyle (45) defa hacca gelmek değil, kişi var ki; bir defa gelişinde (45) hac eder, minnetin neye. Sen 45 defa gelmekle bana minnet mi edersin? Bu gelişlerimde ne müşkülün oldu. Sana ne çektirdim ki demiş, nefsi ile yaptığı bu mülâhazadan sonra yanında nefsi alileri için bulundurduğu kirde'yi —(ince yufka ekmeği içinde kebap)— bir köpeğe verip, nefsine hitaben beni iflâs ettirdin demiş ve oradan ayrılarak (İstanbula) teveccüh etmişler.

Böylece İstanbul'a geldiklerinde o zaman rahiplerden birisi Bâyezid Hazretlerini kendi evine misafir etmiş. Bu misafirlik sırasında rahibe soruyor, adın nedir?

Rahip; (Abdülmesih). (Yani (Mesihin kulu).

(Abdülmecid) yani (Mecidin) kulu. (Cenabı Hakkın isimlerindendir. Büyük, aziz, muhterem demektir) olsaydı daha hoş olurdu buyurmuşlar. Bu defa papas Bâyezid'e soruyor: Senin adın nedir?

(Bâyezid) dir, deyince; papaş, Abdüssalip (Salibin kulu) olsaydı daha güzel olacaktı, demiş. Bu söz Bâyezid Hazretlerini üzüyor ve azap veriyor Derhal rahibin evinden ayrılmak istiyor. Rahip bırakmıyor, ben seni misafir ettim Nereye gideceksin? Olmaz. Asla bırakmam diye ısrarla kendisine ilâve ediyor: Ne üzülüyorsun?.. Böyle söylemiş olmakla ne sen benim dinime girersin, ne de ben senin dinine girerim. Müteessir olacak ne varki diyor. Yalnız seni alıkoymak istediğimin misafirim olmandan ziyade başka mühim bir sebebi var. Yakında mukaddes ve dini bir günümüz var kalmanı istedimki o günümüzde bizim dini merasimimizi göresin böyle bir günümüz ancak yılda bir defaya mahsustur. O gün en büyük din adamımızın bizlere söylediği dini ve ahlâki nasihat ve sözlerini seninde işitmeni isterim, der ve devamla eğer onun sözlerini hak bulursan ne alâ. Şayet bulmadığın takdirde, sen onun huzurundan müslüman olarak çıkarsan bende senin dinine girerim, der. Yalnız gideceğimiz yer papasların meclisidir, rahipler o mecliste sayılıdır ve bellidir. Toplamı 1000 rahiptir. Onların arasına böyle giremezsin, elindeki mushafı bırak İncili al, benim gibi giyin, haçı boynuna, zünnarı beline tak sende böylece bir rahip kıyafetine girersen beraberce o rahipler meclisine gidebiliriz, ancak bu şekilde meclisimize dahil olabilirsin, der. Bu şartlar dahilinde Bâyezid Hazretleri kıyafetlerini değiştirmek istemezler ve teessür ifade eden tavriyle rahibin teklifini red etmek üzere iken; kulağına «Ya Bâyezid. rahip ne demisse tut, bizim zuhura gelecek hikmetimizi bekle.» diye hatiften gelen bu ilâhi ses üzerine rahibin tekliflerini kabul eder. Badehu hane sahibi papasla beraber 1000 papazın bulunduğu dini toplantıya —(ağlebi ihtimal bu toplantı, papasların bulunduğu mec-

lis, İznikte olacak)— papas kıyafetine girmiş olduğu halde birlikte giderler. Toplantının bulunduğu yere girdikleri zaman rahiplerin ortasında bir yere otururlar. Bir müddet sonra çok ihtiyar, 160 yıl yaşamış rahibin biri kürsü üzerine çıkar. Vakit sabah olmasına rağmen kuşluk vakti gelinceye kadar susar, hiç bir kelime söylemez. Sonra meclisteki rahiplerden biri kalkarak, «Ey bizim büyüğümüz, bizler seni yılda bir kere görmekteyiz, halen kürsüye çıkalı epi zaman geçtiği halde bir şey konuşmadınız. Sabah geçti kuşluk vakti oldu hepimiz konuşmanı bekliyoruz.» demekle kendisinden söz isterler. Meclisin bu ulu rahibi nihayet şöyle söyler: «Bende sizin gibi düşünüyorum. Konuşmamakla sizlerden ayrı değilim. Yalnız aranızda bir (Muhammedî) vardır. Öyle anlıyorumki istediğim halde konuşamamazlığımın sebebi ondandır. Konuşmağa takatım kalmadı. Zira gönlüme onun korkusu düştü.» der. Papasların hepsi bir ağızdan bize onu göster parça parça yapalım derler. O kimseyi size tanıtayım ama, bir şartlaki asla dokunmayacaksınız, der. Sen ne emredersen, nasıl dersen öyle yaparız. Senin sözünü tutarız, derler. Ululları olan baş rahip kürsüden seslenir:

Ortaya hitap eder, Ya Muhammedî inandığın ve ibadetini yaptığın dininin hakkı için, kürsüye doğru ileri yörü. Buradaki halk seni tanısınlar, der. Bu söz üzerine Bâyezid Hazretleri rahip elbisesiyle oturdukları yerden kalkarak kürsüye doğru bir kaç adım yörürler sonra muntazır olurlar. Bütün oradakiler heyecanla kendisine bakmağa başlarlar. Aralarında biri birlerine papazdır... Değildir.. Kimdir vesaire tetkike koyulurlar. Bâyezid Hazretleri durdukları yerden kürsüde bulunan baş rahibe selâm verirler. Rahip selâmı alır ve iade eder. Bâyezid Hazretleri sorar:

— Ey pir adınız nedir?

— Mühyadır.

— Lebbeyk. Yani buyrun, deyince rahipte eger cevap verecek olursanız size bir kaç sorum vardır, der.

— Sorunu söyler cevabını alırsın buyururlar.

— Baş rahip sorar:

1 — Bana haber verki birdir onun ikincisi yok
2 — O şeyki ikidir üçüncüsü yok
3 — Bir şeyki üçtür dördüncüsü yok
4 — Ve yine dörttürki beşincisi yok
5 — Olşeyki beştir altıncısı yok
6 — Altıdırki yedincisi yok
7 — Yedidirki sekizincisi yok
8 — Sekiz olupta dokuzuncusu yok
9 — Ve öyle bir şeyki dokuzdur onuncusu yok
10 — Olki ondur on birincisi yok
11 — Onbir olupta on ikincisi yok
12 — Olşeyki on ikidir on üçüncüsü yok, der ve durur. Bâyezid Hazretlerinin cevapları, şöyle başlar:

— Bismillâhirrahmanirrahim, cevaplarımı işit;

1 — Bir olupta ikinci olmayan, bir Tanrıdır. Zira şeriki ve naziri yoktur.

2 — İki olupta üçüncüsü olmayan gün ile aydır.

3 — Üç olupta dördüncüsü olmayan, üç boşanmadır.

4 — Dört olupta beşincisi olmayan, Hazreti Peygamberin (S.A) yarenleridir, diyor. (Kendimce bunlar ya (Hz. Ali - Hz. Fatma - Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) veya; (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) rıdvanullahi aleyhim ecmein olabilir.)

5 — Beştirki altıncısı olmayan beş vakit namazdır.

6 — Olki; altıdır yedincisi yok, altı gündürki Haktaalâ yerlerini ve göklerini altı günde yarattı.

7 — Olki; yedidir sekizincisi yok, yedi kat göktür.

8 — Sekiz olupta dokuzuncusu olmayan, Arşı götüren meleklerdir.

9 — Onuncusu olmayan dokuzda, kadınların doğurma müddetleridir.

10 — Olki: ondur onbirincisi yok, aşerei mübeşşeredir. İsimleri belki hatırda olmayabilir bunlar da: (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Ebu Übeyde İbnilcerrah, Saat Bin Ebi Vakas, Abdur-

rahman Bin Avf, Sait Bin Zeyit, Zübeyr Binilavam, Talha Bin Apdullah Rıdvanullahi Tâala Aleyhim Ecmein.)

11 — Onbir olupta on ikincisi olmayan, Yusuf Aleyhisselâmın rüyasında kendisine secde eden on bir yıldızdırki bunun on iiknicisi yoktur.

12 — On ikidir on üçüncüsü yok olan, bir yıldırki on iki aydır onüçüncüsü yoktur.

Baş rahip devamla, ya Bâyezid, bana haber verki Haktaalâ ateşten kimi yarattı. Ateşte kimi helâk etti, kimi sakladı?

— Haktaalâ ateşten İblisi yarattı, Ebu Cehili ateşte helâk etti. İbrahim Peygamberi ateşte sakladı.

Rahip:

— Haktaalâ sudan kimi yarattı. Suda kimi helâk etti. Suda kimi sakladı?

— Cevabı Bâyezid: Haktaalâ Ademi sudan yarattı, Firavunu suda helâk etti, —(Firavun - Fantos)— Yunus Peygamberi suda sakladı.

— Rahip: Haktaalâ taştan kimi yarattı. Taşla kimi helâk etti. Taş içinde kimi sakladı?

— Bâyezid: Haktaalâ taştan Salih Peygamberin devesini yarattı, eshabı fili taşla helâk etti, eshabı kehfi taş içinde sakladı.

— Rahip: Haktaalâ ağaçtan kimi yarattı. Ağaçta kimi helâk kıldı. Ağaçta kimi sakladı?

— Bâyezid: Haktaalâ ağaçtan Musa Peygamberin asasını yarattı, Zekeriyya Peygamberi ağaçta helâk kıldı Nuh Peygamberi ağaçta yani gemide sakladı.

— Rahip: Haktaalâ havadan kimi yarattı. Havadan kimi helâk etti. Havada kimi sakladı?

— Bâyezid: Havadan İsa Peygamberi yarattı, Âd kavmini hava ile helâk kıldı. Süleyman Peygamberi havada sakladı.

— Rahip: Haber ver bize ol ulu ağaçtanki beş dalı var ikisi daim güneştedir, üçü daim gölgededir ve kıyamete kadar da böyledir.

— Bâyezid: Beş vakit namazdırki öğle ile ikindi namazı daim güneştedir, sabah ile akşam ve yatsı namazlarıda daim gölgededir. Kıyamete kadarda böyledir.

Bâyezid Hazretleri bu cevabıda verince rahip başını ensesine dayayıp düşünceli bir hal gösterir. Bunu gören Bâyezid söz ister ve rahibe hitap eder:

— Bâyezid; siz bana şu ana kadar çok şeyler sordunuz. Allahın inayetile cevaplarını vermiş oldum. Benimde size bu kadar sorunuza karşı bir tek soracağım var. Soruma şayet uygun cevap verir ve verdiğiniz cevabada kavlen, niyeten ve filen tabi olur. uyarsanız ne alâ salihlerden olacaksınız. Aksi halde yani uymadığınız takdirde sizler zalim ve şakilerden olmayı kabul edeceksiniz demektir. Bu şart dahilinde sualimi sorayım mı? buyururlar.

— Rahip: Sor ya Bâyezid.

— Bâyezid: Uçmağın kapısında ne yazılıdır?

— Rahip dilsiz olur, red cevabıda vermez, müsbette bir şey söylemez tamamen susar. Mecliste bulunan rahipler söyleşmeğe başlarlar:

— Meclis üyesi rahipler baş rahip Mühyaya;

— Ey bizim ulumuz sana ne oldu böyle bir tek sualin cevabını vermekte aciz kaldın, sen bunca sual sordun. Bu zat sana cevaplarını verdi, sen neden susuyorsun?.

— Baş rahip: Bu sualin cevabını vermekte aciz değilim. Çekindiğim şey ve susmama saik sizsiniz. Ben söyleyeceğim fakat uymayacak olursanız sonra hepiniz indellah zalimlerden olacaksınız. Bundan korkarım.

— Rahipler: Ey bizim ulumuz 160 yıldır sana tabi oldukta bu gün neye tabi olmayalım.

— Baş rahip: O halde muvafakat edeceğinizi söyleyinki bende cevabını diyeyim.

— Rahipler: Müttefikan vereceği cevaba aykırı kalmayacaklarını, muvafakat edeceklerini beyan ederler. Bunun üzerine:

— Baş rahip: Uçmağın kapısında:

«Eşhedü - enlâilâhe - illallahü - vahdehu - lâşerîke - lehu ve eşhedü - enne - Muhammeden - abdühu - ve Resulühu.» yazılıdır dedi ve demeklede müslüman oldu ve kavlini tasdik etti.

Bunun üzerine bin rahipten beş yüzü baş rahibe tabi oldular, diğer beş yüzü biz uymayız, (Bâyezid Hazretleri için) ken-

disinden bu işin hak olduğuna dair bize inandıracak olay göstermesini isteriz dediler. Dâvanın ayrıca isbatı isteniyordu.

— Bâyezid: Ne görmek istersiniz?

— Rahipler: Bizim kuvvetle tanıdığımız ve inanmış olduğumuz Hazreti İsanın kilisemizde bir resmi vardır. Bu resim vasıtasiyle bu sözün ve delâlet ettiği dinin hak olduğunu isbat et dediler.

Bulundukları salonu terk edip İsa Aleyhisselâtı Vesselâma ait olan resmin (suretin) bulunduğu yere topluca gidilir. İsa Peygamberin sureti altında ve karşısında dururlar.

— Bâyezid Hazretleri hepsinin önünde ve nazarları karşısında resme bakarak surete hitaben:

— «Ya İsebni Meryem, ente kulte linnasi ittehuzuni ve ümmiyyileyhi bi min dunillâhi.»

Yani: «Ya Meryemin oğlu İsa; halka sen mi dedin, beni ve anamı tanrı ittihaz edin, bana tanrı deyin diye sen mi söyledin?» deyince dıvardaki resmin harekete gelerek resimdeki iki elin hayır manasında biri birine açık olarak yukarıya kalkmasiyle karşısındaki kilise dıvarının zelzeleye uğramış gibi yarılması görülmüş, bu hareketle birlikte resimden (Lâ-yâni) demedim; diye bir sesin geldiği işidilmiştir. Bu manzara karşısında geriye kalan 500 papasda müslüman olmuşlardır [*]. Dönüp eski mubahese yerine geldikleri zaman baş rahip hâlâ kürsüde idi. Sonra indi. İnancını yeniden tazeledi. Bu sırada büyük adam, koca Veli kulağına hatıftan gelen şu sözü duymuştu:

(Ya Bayezid, sen bizim için bir zünnar bağlandın, biz bin zünnarı senden ötürü gördük. Gönlün hoş olsun.)

İhtiyar rahip, Bâyezide: Haktaalânın, kendi üzerinde bulunan 160 yıllık günahı bağışlaması için sultanül enbiya cenabı peygamber sallallahü taalâ aleyhi vesellemin ziyaretine götürülmesini ister, birlikte Kâbe ziyaretine giderler. Beyti şerifi ziyaretleri sırasında (Mühyap) Kâbenin örtüsüne yapışıp arapça şöyle söyler: (Ale hey leysi dunek li mücirini biafvike min azabike üstüciru enei abdül mukirru bi külli zenbin ve ente esseyidül rabbelğafur.)

---

[*] Bir insanın hakka tevekkülü ve yakini galip olduğu za-

man cansız görünen ve bilinen şekiller ve suretleri aynen hak yakınlığı ve tevekkülü ile baktığı anda hakikat bakışı o şekiller ve suretlerin temsil ettiği hakikatı o anda meydana getiriverir. Bu gibilerin nazarları aynı haktır, hakkın bakışı gibidir. Bunun benzerlerine tasavvuf tarihinde çok tesadüf edilir. Bir vakia olan bu şeyin nasıl olduğunu aklın ve bu günkü ilmin kanunlarile anlamak mümkün değildir. Ancak imandan doğan bir irfan keşfi ile derk olunur. Bu derk olunma keyfiyetini biraz dilimin ve fikrimin yettiği kadar anlatayım: Cenabıhak, dikkat buyurulursa bizleri his alemimizde hayvanlarla müşterek olduğu gibi, akıl ve ruh bakımından da Melâikeyikiram ile müşterek olarak yaratmıştır. İnsanın hayvandan farkı, kendinden hariç eşyayı hissiyatının ötesinde ondan daha içeri olan bir fikır ile idrâk etmesindedir. (Vece a'le lekümüsseme velebsâre vel efidete) âyeti kerimesinde (Efide) fuadin cemi olup (fuad) burada fikir demektir. Ayeti-ilâhiyenin manası: (Evveliyatı ile birlikte, şöyledir): (Ya Muhammed, onlara deki, Allahütaalâ, sizi halkedip, size vaâz ve nasihatları işitmek için kulak, sanayii - kudretini görmeye göz ve Hakkı ve onun nimetlerini bilmeye fikir verdi.) buyurmuştur. Fuad, tasavvufta, ayni zamanda müşahede makamıdır. Müşahede, bu makamda olur. Cenabıhak his ve hareket ile hayvanları diğer eşyadan mümtaz ettiği gibi insanı da bu fikir ile hayvanat ve sair mahlûklarından üstün kılmıştır. Fikrin üç mertebesi vardır:

1) İnsan kendi kudretiyle haricen husule getirecek olduğu şeyleri evvelemirde zihnen tasarlar ve düşünür. Bu mertebe ekseri tasavvurat kabilinden olup, faide celbi veya mazarratın define medar olur. (akli - temizî) dedikleri budur.

2) İnsanın insanlarla olan muamelesine, idare ve siyasetlerine aid edebleri ve usulü ifade eder Bu mertebe ekseriya onaylama kabilinden olarak azar, azar tecrübeyle husule gelib Ammenin maslahatına ve faide istihsaline vesile olur. İşte bunada (Akli-tecrübei) derler.

3) Hissiyatımızın ötesinde kendisine amel taalluk etmeyen bir istek hakkında ilim, yahut zan ifade eden fikirdir. Bu mertebeye de (Akli-nazari) denir. İşte her üç mertebeninde gayesi, Eşyanın hakikatini ve illet ve sebepleriyle hakikat halde olduğu

gibi tasavvurdan ibaret olmakla bu **mertebede fikir kuvveti kemalini bulub (Akli-mahaz) dedikleri (Nefsi-müdrike) olurki hakikatı - insaniyenin manası budur. İşte bu manaya sahib nefsi - müdrike ehlinden olan bir zatın Hak yakınlığı ile nazar edeceği herşey böylece eşyanın hakikatını verir.** Meselâ; Bistami Hz. lerinin Hz. İsanın tablosuna verdiği hakikat gibi. Bir misal daha; Birgün Şam valisi Emevi camiinde bulunan kitapları İrana nakletmek ister. O zaman buna İmamı (Nevevi) mani olmak ister. (Vali) de engel olması üzerine, imamı hapsetmek isteğini izhar eder. Bunun üzerine Valinin odasında yerde döşeli bulunan yırtıcı hayvan postlarına Nevevi Hz. leri nazar ve işaret eder. Bunların cümlesi kendi suretleriyle, Arslan postu Arslan, Kaplan postu Kaplan, Kurt postu Kurt haline girip ve dişlerini açarak Valinin üzerine hücum ederler. Vali ve maiyeti canlarını zor kurtarırlar. Nihayet kitaplar İrana gönderilmez, Camiyi-emvide kalır. Bu hal, (menâkibeyi Nevevi) de yazılıdır. Böylece hangi insanın fikir kuvveti kemalini bulur, ve **akli mahaz denilen akla sahib olur, insani hakikate nail olursa, O insan Hak yakınlığıyla hakikati her zaman, her yerde gösterebilir.** Bu hakikatı kavramak, bunu anlayabilmek, işte böyle bir (Aklı-mahaz) denilen akla sahib olmakla kabildir. Buda ancak İmanın kemaliyle onun hali ile, ışığı ile aydınlanır ve anlaşılır. Başkaca yolu yoktur. (El halü la yu refu bilkal.) yani, hal; söz ile bilinmez; ancak o hali iktisab etmekle, yine hal ile bilinir, demektir.

Bâyezid Hz. lerinin İslâm âlemine olan hizmetleri sırasında yetiştirdikleri, yani kendi irfanları mektebinden feyz alanları da birer hizmet olarak gösterebiliriz. Bunların başında tasavvuf bakımından önde gelenlerden (Ebül - Hasenül - Harakani) Hz. leri gelir. Esas isimleri (Ali Bin Cafer) dir. Zamanının kutbü ve ğavsü-devranı idiler. Mevlana (Celalettini - Rumi - Kuddise - Sırrehüssami) Hz. lerinin bu husustaki rivayetlerine göre; Bâyezidi Bistami Hz. leri halihayatında kendisinden çok sonra gelecek olan (Ebülhasenül - Harakani) Hz. lerinden talebesine haber vererek, evsaf ve makamlarının büyüklüğünü beyan buyurmuşlardı. Kendileri sonra Bâyezid Hz. lerini rüyada görmek suretiyle mazharı irşadları olmuştur. Bâyezid Hz. lerinin ruha niyetlerinden batın yolunu ve bu yola aid İlâ-

hi maârifi telâkki etmişlerdendir. Bundan sonradırki; Ebülhasenül - Harakani Hz. leri: «Cenabıhak kırk yıldır gönlüme nazar ediyor, kendisinden başkasını görmüyor» buyurmuşlardır. Hz. Bâyezidin böylece manâ âleminde terbiye ve irşad ettikleri mümtaz mutasavvuf bilginlerimiz çoktur. Yakın bildiklerimizden, Aksaraylı (Hamidittin), (Hacı Bayramı Veli) gibi. Bâyezid Hz. lerinin yazılı bir eseri görülmemiştir ama, kendisinin böyle şeylerden ziyade, (Sine hâketmeye) şimdiki anlama göre, insan terbiye etmeğe kalb tasfiye etmeye ehemmiyet verdiği görülmektedir. Hz. Bâyezid, bu (Sine hâk etmeyi) bir kitab bırakmamakla beraber, hepimize birer ders olacak şekilde filî eserler göstermek ve bırakmakla beyan etmiş; hisse verici örnekler bırakmıştır.

Her büyük adam gibi, irşad için ruhaniyetleri daima aramızdadır. Noksanlık bizim kendi cihazımızdadır Zira; Cismen Dünya, hayat; Ukba, memat. Bilâkismanen Ukba, hayat; Dünya memattır.

L'ali Zade Abdülbaki Efendinin beyanlarına göre, Bayramilerin (Sıddıkî) silsilesi Bâyezidi Bistami Hazretlerine müntehi olmaktadır. Bu silsile diğer kitaplarda da vardır. Merakı olanlar kolayca bulabilirler. Burada yazmaya hacet görmedim.

Akla gelebilir ki; madem Bâyezid Hz. lerinin hayatında ve hayatından sonra dahi (Üveysi) olarak terbiye ve irşadları devam ediyor, o halde (terbiyeyi - kulüpte) niçin bâriz bir eseri görülemiyor?. Evet, güneş bizi bu yaz bazı günler adeta kavuyordu. Sonra ocak, hele şubat ayı içerisinde, ev pencerelerimizde hasıl olan ufak buzları sabah güneşi eritemiyordu. Acaba güneşin hararetine bir noksanlık mı gelmişti? Güneşin daima yerinde ve hep ayni kudreti haiz olduğunu tabi tasdik ederiz. O halde bu olayı neye hamledeceğiz. Şüphesiz yaz mevsimine nisbetle, şimdi güneşe karşı vaziyetimizi tebdil etmekliğimizin neticesidir, diyeceğiz. Yoksa ne güneşin harareti eksilmiş ve ne de yeri değişmiştir. Bunun gibi (Bâyezid), hep o Bâyezid'tir. Nasihatları da, gösterdiği yolda hep eski halindedir Bu gibi şahsiyetlerden istifade, bizim onlara efâlimizi tatbik etmekliğimize bağlıdır, zan ederim.

Bakınız; kendisi hakkında bu kitabı yazmaya başladığım

günlerde bizzat nefsimde müşahade ettiğim manevî nüfuz ve ikazlarına dair vakiayı arzedeyim:

Ben Hz. Bâyezidin papazlarla olan konuşmalarını kulaktan duymuş bulunuyordum. Bunu (Papazlarla konuşulan kırk sual-cevap) diye işitmiştim. Ama yazmam için bir esas bulmam ve münderecatını iyice bilmem gerekiyordu. Yalnız Hz. Bâyezidi okuyanlara daha iyi tanıtmak imkânını değil, aynı zamanda islâm âlemindeki hizmetlerine dair meraklı olduğu kadar en güzel misali de vermiş olacaktım. Aramağa koyuldum. Bana bu bahsi beyan eden kitap veya risale ne ise onu söyleyeceklerini umduğum herkese sordum; her yerden aramaya başladım. En kuvvetli aldığım söz «Evet böyle bir şey olacak. Bir kere . . . yere bakın,» demekten ibaret kalıyordu. Baktığım yerden gine bir mehâz bulamıyordum. Bezmiştim. Bir gün (Allahü yuavinikûm fi küllil umur) hadisi şerifini gözönüne alarak evvelâ Cenabıhaktan yardım ve futuhat niyazı ile ruhaniyet-i Bâyezidden de istimdaden belki bir şey zuhur eder hissiyat-ı dindara nesiyle birçok defalar gittiğim Millet Kütüphanesi'ne gine girdim. Bana defterleri arayın, belki bir numaraya rastlarsınız tavsiyesini verdiler. Büyük defterleri önüme koyup, oturun, arayın dediler. İmkân mı var? O esnada bir medetkâr arar gibi salondakilere göz attım. Herkes okuyordu. Birisinin önünde bulunan birçok ciltlerden bir tanesine bakmak üzere müsaade istedim. Hemen içimden gelen bir hisle elimdeki cildin (B) faslında birkaç Bâyezid'in içersinden (Bistami) yi buldum. Bana ait malûmatın sonunda papazlarla konuşmalar ve bu konuşmalarında Fatih Kütüphanesinde (5381-82) numarada bulunabileceğini okuyunca sevincime nihayet yoktu. Böylece manevi bir himmetin zuhuruyla karşı karşıya idim. İşte bu ve buna benzer birçok halât ve şekiller içerisinde Bâyezid Hazretlerinin daima mededi ruhaniyetine mazhar olmak, hepimiz için mümkinattandır. Bu eser baştan aşağı benim gayretim ise, o büyük zatın da himmeti ve hakkın da inayeti ile meydana gelmiştir diyebilirim.

Bu konuda Hazreti Pir (Hüdayi) buyururlar:

«Nevmi gafletten uyanıp aç gözün merdane bak,
Ehli hak ile olagör, olma anlardan ırak.»

Özet olarak:

(Bâyezid Hz. leri), ucu bucağı olmayan ve kendisinin (renk ve kokuda gülleri olupta, asırların yaprakları arasında g li kalan bir Güllistan gibidir. Tek tük onun bunun elinde l lan bu bahçenin birkaç gülüne rastlanmıştır. Bende rastla bildiğim kadarını taktim ettim. Okuyanlarıma Hz. Bâyezidi buket halinde tanıtmaya gayret gösterdim. Binaenaleyh; l teme olarak, Ruhaniyeti - Bâyezid'ten daima himmeti - vi yetpenahilerini dilerken, Haktan da inayeti - samedaniyeler niyaz eder, Sâyeyi Resulullah da kusurlarımla birlikte bu es rin makbulü-dergah olması temennisiyle, Hz. Pir (Hüdây)küddüse-sırrehü) nün bir beytiyle son veririm:

«Kâmile malum olur bir cüz ile ahvali-kül,
Bir Gülistandan nişan için yeter birtane Gül.»

— S O N —

FAYDALANDIĞIM ESERLER:

1. — Mevlana Fahrettin Razi'nin kütübi kelâmiyeden ol müellifatı.
2. — Şeyh Attar Hazretlerinin Tezkeretül Evlıya'sı.
3. — [Tibyan Vesailül Hakayik fi beyanı selâsilüt taraik] k tabı.
4. — Hazinetül Esfiya.
5. — Nefahatül Üns haşiyesi, sayfa 9.
6. — Kısasül Enbiya, sayfa 80.
7. — İslâm Ansiklopedisi, fasıl B.
8. — Şattariye ve Gavsiyye silsilenameleri.
9. — Fatih Kütüphanesi 5334 sayı ve 5381/5382 numaralarda ki el yazması kitaplar.
10. — [Mehmed Bin Hasan Bin Abdüllah Bin Mehmed Bi Ebül Kasımül Hüseyniyyüş Safiiyül Vasıti] Hazretleri nin [Mecmaül Ehbab ve Tezki retü Ulülbab] namındak kitap.